

MONETELE SCIȚILOR DIN DOBROGEA

de V. CANARACHE

Obiectivul principal al studiului acesta este de fapt prezentarea în formă regulată, impusă de disciplina numismatică, a unui Corpus al monetelor scitice din perioada sclavagistă, aflate pe teritoriul nostru și Nord-Estul R. P. Bulgaria.

Dar, pentru a putea interesa și pe cititorii care nu sunt de specialitate, voi încerca să însoțesc acest Corpus cu un text introductiv, care cuprinde, foarte pe scurt, unele date din istoria și geografia veche, precum și unele fapte și descoperiri arheologice, care dovedesc îndelungata așezare a triburilor scitice în spațiul dintre Dunăre și Marea Neagră.

Voi prezenta materialul în următoarele părți distincte:

1. Isovoare de ordin literar, istoric și arheologic;
2. Considerațiuni generale asupra monetelor scitice, dovedind că ele au aparținut acestui teritoriu, perioadei sclavagiste din sec. IV-III în. e. n. și că emițătorii lor erau agricultori;
3. Un Corpus al monetelor scitice, cuprinzând toate datele tehnice; descrierea reprezentărilor, textul și caracterul legendelor, greutatea și dimensiunile, locul unde a fost găsită fiecare monetă, dacă și unde se află publicată, colecția în care se găsește, precum și un amănunțit text interpretativ pentru fiecare exemplar;
4. Reproducerea în planșe a monetelor cunoscute până acum;
5. Patru tablouri comparative, care rezumă în cifre datele mai însemnate din Corpus asupra aversului și reversului, asupra contramărcilor, iconografiei, semnelor magistraților monetași și asupra punctelor geografice a locurilor de găsit;
6. O hartă generală în care am indicat locurile cele mai depărtate în care s'a dovedit răspândirea elementului scitic după tezaure, morminte, monete și indicațiuni scrise.

*
* *

Cercetând urmele de viață omenească în regiunea dobrogeană și în spațiul prebalcanic al Bulgariei, arheologii au făcut o seamă de descoperiri care dovedesc identitatea aceleiași civilizațiuni pe ambele maluri ale Dunării, atât în faza barbariei, cât și a civilizației. Triburile băștinașilor anonimi ai vremurilor comunismului primitiv ne-au lăsat și în Dobrogea urme destul de concrete: obiecte de

corn și os ¹⁾, unelte, figuri de piatră și silexuri ²⁾, ceramică pictată ³⁾, statui antropomorfe ⁴⁾, schelete vopsite cu ocru roșu ⁵⁾, etc. Toate descoperirile își găsesc o bogată analogie în teritoriul de sud al URSS, în Ucraina Sovietică, Muntenia și Transilvania. Ar fi să dau o prea mare extensiune acestui studiu, destinat unei publicări reduse și de aceea nu pot decât să notez aici în treacăt că intensitatea vieții omenești, care a existat în regiunile noastre în cel de-al doilea și în primul mileniu al erei trecute, este atestată recent și de rezultatele săpăturilor și studiilor sovietice, care au fixat aceeași civilizație tripoliană, cu variatele ei faze, pe întreg spațiul Bug-Nipru-Nistru-Prut-Marea Neagră și ambele maluri ale Dunării. ⁶⁾

Să ne ocupăm însă aici numai de știrile istorice și de elementele de ordin material, pe care le avem pentru mai curând, către sfârșitul treptei superioare a barbariei, începuturile și mijlocul sclavagismului. În scopul acestei rezumări, voi lăsa dar la o parte și amănunțele date de poezii legendari, care aduc pe Sciții Hippemolgi și pe Galactofagi—mulgători de iepe și mănăcători de lapte — din Sciția Mare în Tracia Troiană ⁷⁾, și voi scoate în relief numai evenimente bine conturate în textele vechi, precum și unele descoperiri arheologice mai însemnate, ale căror rezultate sunt azi bine determinate.

A În anul 513 în. e. n., organizând marea sa armată, Darius, regele Perșilor, a trecut prin Dobrogea ca să atace pe Sciți. Supunând triburile Geților-Sciți găsiți în Dobrogea, a trecut Dunărea în Sciția Mare, dar a fost înfrânt de coaliția celor 5 uniuni de triburi dintre Don și Dunăre, și obligat să se retragă spre Sud. Sciții l-au urmărit pe Darius și peste Dunăre, în Dobrogea și Bulgaria, până la Chersonesul Tracic, la Marea Egee. Avem mărturii concrete ale istoricilor antici, care arată că Sciții au rămas la Marea Egee cel puțin 10 ani după acest eveniment, ⁸⁾ despre care unii istorici moderni spun: „...centrul de gravitație al puterii Sciților s'a mutat spre Apus pentru un timp. Și-au întins hotarele în această direcție, trecând Dunărea, așa încât Dobrogea să capete numele de Sciția Mică...“ ⁹⁾; „...ca și Cimerienii înaintea lor, Sciții au căutat să înglobeze Tracia deoparte și... proiectul lui Darius de a anexa întreaga Grecie era primejduit de ascendența Sciților în Tracia...“ ¹⁰⁾.

La sfârșitul secolului V și începutul secolului VI în. e. n., Sciții erau așe-

1) N. MOROȘAN, „O stațiune paleolitică în Dobrogea: „Topalu“, Acad. Rom.: Mem. sec. științifice, ser. III, tom. V, mem. 3, 1928.

2) I. BANCILA, „Asupra unui silex paleolitic din Dobrogea“, extras din Bul. Stud. Naturaliști, V—VII, 1936.

G. SEURE — A. DEGRAND, „Exploration de quelques tells de Thrace“, Bul. Corr. Hell. XXX, p. 364, 1906;

V. MIKOV, „Predistoriceski scelista i nahodki“, Sofia, 1933;

I. ANDRIEȘESCU, „Arheologia și istoria veche a Dobrogei“, 1928;

3) C. SCHUCHHARDT, „Cernavoda: Eine Steinzeitsiedlung in Thrakien“, în Prähistorische Zeitschrift XV, 1924.

4) V. F. GAIDUKEVICI, „Bosporskoe Tarstvo“, în editura Academiei de Științe U. R. S. S., 1949, p. 30—34;

VASILE PARVAN, „Statuia menhir dela Hamangia“, Dacia II, 1925, p. 422;

G. TEGLAS, în A. E., V, 1985;

E. OROSZ, în A. E., XXIV, 1904, p. 405;

P. N. SULTZ, „Pamiatniki monumentalnoe skulptura Neopolisa skifskago“, în Referatele Academiei de Științe U. R. S. S., 1945, p. 63 și următoarele;

VASILE PARVAN, pentru tezaurile scitice dela: Năeni, Scortaru, Bălănoaia, Turnu Măgurele, Porodina, Craiova, etc., în „Getica“, 1926, p. 8 și următoarele.

5) C. SCHUCHHARDT — P. TRAGER, „Ausgrabung zweiter Tumuli bei Constanza“, în Prähist. Zeit. X, 1918, p. 150—155;

6) P. S. PASSEK, „Tripolie“, încercare de periodizare, în „Kratkie Soobșenia, Instituta materialnoi Kultura, imeni N. I. Marra, XXIII, 1948.

7) HOMER, Illada, XII, V, 4 și urm.

8) HERODOT, IV, 97 și urm.; în special VI, 40, 84.

9) E. H. MINNS, Scythians and Greeks, Cambridge, 1913, p. 116—117 și urm.

10) M. ROSTOVZEF, Iranian and Greeks in South Russia, Oxford 1922.

zați pretutindeni în Tracia, până la Egee, și deci și în Dobrogea. Dealtfel, după retragerea lui Darius de la Dunăre, n'a mai existat nicio altă armată organizată în Europa sau în Asia, care să mai poată încerca un atac în contra Sciților. Cât timp au rămas Sciții ca forță stăpânitoare în această regiune, nu putem aprecia acum. Este sigur însă că elementul scitic s'a infiltrat pretuțindeni în masa băștinașilor iar în unele locuri s'a pierdut în procesul de contopire cu această masă.

B Cert este că descoperirile arheologice bulgare din câmpia orașului Fili. popul, și în special din localitățile Brezovo, Panaghiriște și Bredniacovo, de la poalele sudice ale Balcanilor mijlocii, ca și cele dintre poalele nordice și Dunăre ¹¹⁾, au scos la iveală un mare număr de obiecte de podoabe, piese de harnașament, arme, ornamente, aplice, vase, etc., în aur și argint care sunt curat scitice, și scito-locale. Analogia acestor obiecte care aparțin sec. IV și V cu acelea găsite în Sudul URSS și în Dobrogea au făcut atribuirea lor artei scitice neîndoioasă. (Atât în privința analogiei obiectelor de artă scitică aflate în movilele funerare din părțile meridionale ale Uniunii Sovietice cu acelea aproape similare, din același cerc de cultură scitică, găsite în movilele din Nordul Republicii Populare Bulgaria, la Raduveni și Duvanli, cât și asupra altor importante similitudini la ceramică, obiecte de aur, argint și bronz, la sistemul de exploatare al metalelor, la elementele de ordin iconografic și numismatic, ori aparținând isvoarelor din textele vechilor istorici, care dovedesc comunitatea de viață culturală a băștinașilor de pe litoralul Mării Negre, de la Don până în Macedonia, găsim o serie de dovezi și în studiul istoriografului sovietic A. P. Manțevici, recent apărut în publicațiile Academiei de Științe U.R.S.S. ¹²⁾)

C Pentru aceeași epocă, la noi, în Dobrogea, adică mai încoace de centrul tracic al așezărilor scitice, aflăm morminte caracteristice artei și tipului de înmormântare scitic, cu cai și podoabe, la fel ca în Sciția Mare. Mormântul de la Hagighiol ¹³⁾, între Tulcea și Babadag, este foarte bogat în reprezentări animaliere, călăreți și pedestrași arcași, precum și în tot felul de figuri, linii și forme categoric scite. Este vorba aici de mormântul unui rege scit și datarea mormântului pentru secolul V în. e. n. ne îndreptățește părerea că se poate constata prezența unui regat scit în Dobrogea chiar la această epocă îndepărtată.

D De altfel, izvoarele istorice ale aceleiași epoci precizează că *Dunărea era primul fluviu mare al Sciției*, că râurile Prut, Siret, Ialomița, Argeș și Olt sunt *râuri curat scitice* ¹⁴⁾ că Dunărea *traversează* Sciția, că dela gurile Dunării încupe *Sciția Veche*, ceea ce înseamnă că dincoace era o *Sciție Nouă*, sau o *Sciție Mică*.

11) Denkmäler der Thrakischen Kunst, Mitteil. d. K. Deutsch. Archäol. Inst. Römische Abteil, XXXII, 1917, p. 55 și urm.

12) A. P. MANTEVICI, în Vestnik Drevnei Istorii Nr. 2 (20), 1949, p. 196—220.

13) ION ANDRIEȘESCU a săpat în 1931 mormântul scit de la Hagighiol, dar nu a publicat rezultatele decât în chip sumar. În studiul său din „Les arts des temps préhistoriques en Roumanie”, defunctul arheolog găsește extrem de interesant să remarce frapantele asemănări ale unor motive de artă animalieră scitică de pe obiectele de la Hagighiol cu acelea de pe casca de aur de la Prahova (1925) rămasă și ea ca și tezaurul de la Hagighiol, nepublicată în chip regulat până acum. Tot aici, Andrieșescu relevă analogia unor obiecte scite de la Hagighiol cu podoabele și aplicele de harnașament de argint și argint aurit din tezaurul scit de la Craiova. Pe de altă parte, HUBERT SCHMIDT, care a publicat tezaurul de la Craiova, afirmă că podoabele de harnașament ale căilor sunt o expresie categorică a stilului animalier-național scitic, ceea ce Ion Andrieșescu găsește potrivit și pentru tezaurul din Dobrogea. Toate aceste trei puncte: Hagighiol, Prahova și Craiova se leagă direct cu tezaurile aflate pe tot cuprinsul teritoriului meridional al U. R. S. S.-ului.

14) HERODOT, IV, 48.

Apoi, golful Mării Negre care formează „limita de Sud a Scitiei” nu poate fi fixat decât la Varna sau la Burgaz: 15).

Așa dar, la mijlocul primului mileniu al erei trecute, Dobrogea era cuprinsă în spațiul scitic, locuitorii ei, în afară de Grecii din cetățile — state de pe malul mării, erau Sciți sau Scito-băștinași mai vechi, apoi Scito-eleni.

E Acum aproape douăzeci de ani sătenii găsiseră pe câmp, în urma plugului, pe teritoriul comunei Caraharman, la Sud de Istria, pe litoral, un inel de aur cu următoarea inscripție: ΚΕΛΕΟΕΑΡΓΟΤΑΝΠΑΡ.

În câmpul principal al inelului, gravată adânc, o tot atât de misterioasă reprezentare: figură feminină, probabil, stând pe un tron, de o factură neobișnuită. Ține în mâna dreaptă — se pare — o oglindă de tipul oglinzilor scitice, o cheie și un al treilea obiect nedeslușit. În stânga, inscripția: $\Upsilon\text{KY}\Lambda\text{E}\Omega$ Intreaga scenă gravată, figura feminină grosolană cu o coroană și cu un fel de pompon pe cap, obiectele ce țin în mână și felul destul de primitiv în care este lucrat acest inel, au dus la concluzia că poate fi vorba de o lucrare scitică. La aceasta s'a mai adăugat și legenda de pe fața inelului, care indică numele regelui scit elenizat Skiles, fiul lui Ariapites, care — după cum se știe — a fugit de lângă Olbia unde

15) A. F. MIOTT, renumitul epigrafist dela începutul secolului trecut, interpretează capitoul XCIX, din cartea IV-a a lui Herodot, după cum urmează „...Tracia, care se mărginește cu Pontul Euxin, se află în fața Scitiei, care începe la punctul unde se termină golful Traciei. Astfel Istrul traversează Scitia și se duce la mare cu gurile întoarse spre răsărit. Așa dar, n'am să dau mărimea ținutului cunoscut sub numele de Scitia, decât dela Istru încolo. Imediat după Istru vine ceea ce se chiamă, Scitia Veche. Ea este situată...”

Am ținut să reproduc formula lui Miott, membru al Academiei de Inscricții, care este socotit ca cea mai mare autoritate în traducerea, interpretarea și comentarea textelor lui Herodot, pentru a dovedi cât de eronată a fost traducerea textelor lui Ion Ghica din 1894, a cărții a IV-a. După lucrarea lui Ion Ghica s'au luat, fără nicio altă osteneală, toți istoriografuli burghezi români, și — toți — au dat urmare numai acelei traduceri românești, speculând cap. XCIX, în sensul că Scitia începea numai dela gurile Dunării încolo și eliminând complet sensul expresiei: „Istrul traversează Scitia”, precum și poziția golfului Traciei.

Iată cum arată traducerea lui Ion Ghica: „Mai încoace de Scitia, pe coastele mării, se află Tracia. Scitia începe de unde coasta formează un golf. În această parte de loc se și varsă Istrul, cu gura întoarsă spre răsărit. Plecând dela Istru, încolo începe Scitia Veche, care se întinde spre Sud...”.

Dacă comparăm cele două texte, acela al lui Miott, care corespunde tuturor învâțărilor străini ce au tradus și interpretat pe Herodot, și acela al lui Ion Ghica, singurul după care au copiat toți istoricii noștri, putem ușor urmări tendențioasa traducere și tendențioasa utilizare exclusivistă a acestei traduceri în scopul împingerii cât mai spre Est a granițelor Scitiei, și deci, detașarea Dobrogei din complexul istorico-geografic al Scitiei Mari.

și avea reședința, peste Dunăre, și a fost omorit de fratele său Octamasada lângă Istria. (Localitatea Caraharuman unde s'a găsit inelul e situată la 10 km. Sud de Istria).

Inscripția misterioasă de pe margine este foarte probabil să fie o expresie scitică în scris grecesc. Ea nu a fost adânc cercetată de specialiști. În orice caz, caracteristicile epigrafice indică sec. V. în. e. n., ceea ce corespunde epocii lui Skiles.

D. Dr. Apostolidi din Plovdiv a publicat în „Tracia” un scurt studiu asupra acestui document, dar ca toți tracofili l-a interpretat ca tracic, fără să ia însă în considerare elementul esențial al monumentului, adică inscripția principală care îl indică clar pe *Skiles*, regele Sciților omorit lângă *Istria*, tocmai într'o epocă căreia îi corespunde datarea monumentului.

F Filip al II-lea al Macedoniei asedia Bizanțul în anul 340—341. În acest timp în Dobrogea și în Bulgaria stăpâna bătrânul *rege scit Ateas*, bine ilustrat în vechile texte ale istoricilor. 17) Istria era în alianță cu Bizanțul și se împotriva lui Ateas. Filip a dus repetate tratative cu scitul Ateas, prin soli sau prin intermediul Apolloniei, în privința unei alianțe contra Bizanțului și Istriei. S'ar părea că Sciții lui Ateas, care se aflau în vremea aceea în câmpia *Filipopolului* (arheologii bulgari au dat la iveală atât de multe și bogate morminte scitice din această epocă) au atacat și ei Bizanțul din spre Nord Vest. Cert este că Filip îi cere lui Ateas, printr'o solie specială, plata unei *contribuții la asediul Bizanțului*. Apoi, în 339, după ce Ateas avusese război cu Istrienii și cu Tribalii, a fost nevoit să se lupte cu Macedonenii lui Filip, care voiau cu tot dinadinsul să vie la *gurile Dunării*. Ateas a fost înfrânt. Filip a luat 20.000 de sclavi sciți, dar pe drum i-a pierdut, fiind atacat și gonit de Tribali. Deci, Macedonenii s'au retras din Dobrogea și din Tracia înfrânți de Tribali și n'au mai putut lua nici pe cei 20.000 de sclavi. Resturile armatei scitice și masa băștinașilor sciți necombatanți *au rămas pe loc*.

17) JUSTIN, IX, 2. Pasajul referitor la Filip II și la Ateas a fost re-zumat — ca și celelalte — de Trogus, după Teopomp, Justin a luat dela primul, lăsându-ne astfel singura versiune asupra luptelor dintre Sciți și Macedonenii. Desigur, versiunea aceasta, trecută și prin alte transcrieri, nu mai reprezintă azi textul inițial. Chiar pasajul din cartea IX a lui Justin are multe confuziuni care au permis diferiților cercetători să încerce interpretări variate: Niebuhr, *Kleine Schriften* I, 378; Gutschmidt, idem II, 441; A. Schaefer, *Demosthenes und seine Zeit*, II, 2, 517, 188, b; J. Kaerst, *Real Encyc.*; Beloch, *Griechische Geschichte* III, 2, 557; V. Pârvan, *Getica*, 51, 54; P. Nicorescu, *La campagne de Philippe en 339 Dacia* II, 22.

G După patru ani, *Alexandru*, urmașul lui Filip, a atacat și el Tracia și Dobrogea. Zapirion a trecut Dunărea în anul 326 și a fost înfrânt în lupta cu Geto-scitii dela Dunăre. 18) Ceva mai târziu, Lisimac s'a luptat cu Calliațienii și Istrienii, cari se aflau în *alianță* între alții și cu *Scitii dobrogeni*. 19)

Deci, Scitii continuau să ocupe spațiul dobrogean în anul 313 înaintea erei noastre.

H Iată-ne acum dincoace de începutul secolului III, epocă pentru care sunt date monetele noastre, singurele monumențe epigrafice și iconografice de azi ale dominațiunii scitice în Dobrogea. Cea dintâi dovadă documentară pentru monetele scitice ne-o dă însă interesanta inscripție greacă 20) găsită la Varna și datată pentru secolul III:

„Senatul și Adunarea poporului, după propunerea lui Kratisthenes, fiul lui Zoulos, hotărâsc următoarele:

Luând în considerare că Fermios, din Antiochia, fiul lui Asclepior, în tot timpul șederii sale pe lângă Kanites, regele Scitilor, s'a arătat totdeauna binevoitor și gata de ajutor față de toți concetățenii care din întâmplare se aflau la dânsul acolo și neobosiți în război să nu a neglijat nimic spre a sprijini cererile lor drepte, Senatul și Adunarea poporului au hotărât a-i conferi lui și descendenților lui ospitalitate, dreptul de cetățenie și loc în Senat, precum și scutire de impozite pentru mărfuri importate ori exportate, și dreptul de a cumpăra terenuri, și vot în tribunalele de arbitraj asupra războiului și păcii, azil și neutralitate, asemenea și participarea liberă la Senat și Adunarea Poporului, conform cu statutele inviolabile. Superiorul serbărilor religioase va așeza inscripția aceasta pe obîșnuițul stâlp de piatră din lăcașul sfânt”.

Mai poate fi vreo indoială asupra existenței unui rege scit Kanites, a cărui reședință trebuie să fi fost undeva în jurul Varnei?

Totuși, chiar după publicarea acestei inscripții, o serie de învățați numismați și arheologi continuau să interpreteze în mod greșit numeroase monete de bronz, deși ele erau asemănătoare monetelor autonome ale orașelor din Pontul Stâng și mai ales acelora din Callațis. Cu toate că monetele purtau legende foarte clare:

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΑΝΙΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΧΑΡΑΣΗΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΚΡΟΣΑ
ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΑΝΟΥΣΑ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΣΑΡΙΑΚΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΤΑΙΟΥ,

ele n'au fost atribuite regelui scitii din Dobrogea, cum ar fi trebuit. Numele acestor regi erau de o rezonanță ciudată pentru oamenii de știință de atunci. Reprezentările de pe monete erau în parte nemaiîntâlnite în iconografia greacă și nici în cea asiatică. Faptul că ele se găseau exclusiv pe teritoriul Dobrogei, asemănarea lor cu acelea ale orașelor grecești din Pontul Stâng, orașe cari nu puteau avea un astfel de *BASILEUS*, aceste nedumeriri făceau ca monetele să primească tot felul de determinări lipsite de bază, 21), în loc să fie atribuite unor regi băștinași ai Scitiei Mici. Abia mai târziu, când s'a făcut o legătură între regele Kanites de pe *inscripția dela Varna* și inscripțiile de pe *monetele regelui Kanites găsite în Dobrogea*, s'a făcut primul pas spre lămurirea lucrurilor: *în Dobrogea a jînțat un stat scitic, cu regi care au bătut monete.*

18) QUINTUS CURTIUS, X, I, 6, 44.

19) JUSTIN, XII, I, 4—5, I, 16—17, XXXVII, 3.

DIODOR SICILIANUL, XIX, 73, XX, 25.

20) C. I. G., 2056, p. 119, luată de BOOKLINS din „Inscriptiones antiquae totius orbis Romanorum“, publicată de GRUTERUS, după DRUSA din „Itinerarium Constantinopolis“.

21) B. PICK, D. A. M. N., la Tyras, Pl. XII, 6; Tab. VIII, 7—8, după UVAROFF. BABELON, după Tacchella, Adraspon în loc de Harasou, ca rege al „Siriei. UVAROFF, „Antiquité“, 1855.

I Existența Sciților în Dobrogea este și mai categoric confirmată de alte texte care se referă la ultimele trei secole ale primului mileniu dinaintea erei noastre. 22). În aceste texte se precizează că *Sciții agricultori locuiau în massă în regiunea râului Batova de azi, între Balcic și Varna*; ele pomenesc chiar de cel puțin *șapte așezări scitice în regiunea Balcicului*. 23) Unii autori încep să numească Dobrogea în chip curent „*Scythia Minor*”. Odată cu ocupația romană, când se fac primele delimitări administrative, provincia noastră primește oficial numele de „*Scythia Minor*” sub care va fi cunoscută în era noastră mai multe secole la rând.

J Din examinarea pieselor, s'a constatat că mai mulți regi au bătut monete cu aceleași reprezentări pe Avers și pe Revers, sau aproape aceleași, dacă excepțăm legenda. *Aria de răspândire a monetelor acestor șase regi este una și aceeași*; uneori chiar punctele de găsire sunt aceleași. Mai mult, unele nume de *magistrați monetari* sunt aceleași pentru mai mulți regi.

Aceste identități dovedesc că cei șase regi constituiesc împreună cu Kanites scitul, o singură dinastie scitică în Dobrogea. Examinarea datelor cuprinse în Corpus-ul ce urmează poate fi concludentă.

În 1933, când s'a ținut la București Congresul Internațional de Arheologie și Numismatică, am comunicat un număr de 33 tipuri de monete scitice diferite pentru care aveam în toate colecțiile și în muzee un total de 40 exemplare, adică 31 unicate și 9 duplicate. De atunci s'au mai aflat multe monete, astfel încât astăzi cunoaștem 43 tipuri diferite și un total de 75 monete dela toți cei șase regi.

În studiul de față voi prezenta toate monetele cari mi-au putut ajunge la cunoștință, inclusiv zece exemplare inedite, adăugând prin aceasta încă un punct de sprijin material la tema care ne preocupă aici.

Cred că prin cele de mai sus și prin datele și considerațiunile ce urmează aduc suficiente probe pentru a dovedi că Sciții au conviețuit multă vreme în Dobrogea cu populațiile bășinașe mai vechi și cu Grecii noi veniți din cetățile — state depe litoral.

Desigur, este tot atât de interesant de făcut o analiză amănunțită a felului de viață pe care o duceau aceste triburi, de examinat procesul de infiltrare reciprocă dintre Sciți și triburile sau grupele conlocuitoare, de exprimat aprecieri asupra fermei sociale la diferite epoci, de marcat fiecare salt calitativ în mișcarea acestor oameni, de cercetat stadiile relațiilor de producție și ale forțelor de producție. Ar mai trebui să știm ce munceau oamenii, în ce condițiuni își duceau munca, ce viață duceau și în ce măsură au influențat viața altor uniuni de triburi prin cultura și factorul economic propriu.

Ceeace se știe până acum precis este că Sciții dobrogeni, în special aceia din sud, din valea râului Ziras, erau agricultori, cu gospodăria așezate. Dacă ținem

22) DEMETRIOS din Callatis vorbește încă din secolul II în e. n. despre Sciții de lângă Tomis.

23) PLINIUS cel Bătrân, IV, 11, 10—20: „orașele Afrodiasias, Libistos, Zygerē, Boicoba, Eumenia, Partenopolis și Gerania sunt orașe ale Sciților agricultori, care ocupau în întregime regiunea râului Zyras de lângă Dionysopolis”;

EUTROP, VI, 10, menționează Partenopolis între Tomis și Callatis; despre Sciții agricultori din sudul Dobrogei și așezărilor lor mai vorbesc: SKIMNOS, 755—756; STRABON VII, 5, 12; TUCIDIDE II, 36.

seama de distribuirea satelor vechi, pe spațiul dobrogean, în epoca Sciților noștri, găsim pretutindeni în jurul Mangaliei și Balcic-Bazargicului, în care se cuprinde și Caverna, urme de așezări rurale, caracterizate prin case depărtate și parcele despărțite de spații până la 1-2 ha de pământ arabil sau de grădinărie. Resturile arheologice din aceste regiuni rurale cuprind o serie întregă de unelte întrebuințate exclusiv de agricultori și de micii meseriași de la sate, fierari, țesători, rotari, dulgheri etc. Apoi fiare de plug și seceri, precum și unele depozite de grâne, în special grâu, orz și mei, găsite în gropi mari arse sau vase — cisterne de tip dolium îngropate, având trăsături caracteristice erei trecute, sunt răspândite pretutindeni în câmpia Dobrogei. Ele sunt o dovadă în plus că băștinașii produceau tot felul de grâne. Dealtfel, — după cum am arătat mai sus — și autorii antici afirmă că Sciții din Dobrogea erau în cea mai mare parte agricultori (Sciții plugari sau crescători de vite). Aceștia din urmă nu erau fixați în așezări definitive și mergeau cu carele lor după vreme ca să găsească iarbă și apă. Despre băștinașii dintre Varna și Balcic, Plinius scrie categoric în cartea a IV-a că erau SCYTHAE AROTHERES și numește cel puțin cele șase așezări scitice despre care am vorbit mai sus.

În plină descompunere a orânduirii comunei primitive și tocmai la trecerea lor la sclavagism, triburile Sciților dobrogeni a căror poziție socială este caracterizată deja prin apariția regilor exploatați și beneficiari ai muncii lor, trebuie să fie urmărite de cercetările noastre pentru ca să putem ajunge la noi concluzii asupra vieții ce duceau.

Vom vedea că monetele prezentate mai jos de noi confirmă izvoarele istoricilor din antichitate. Sunt 2000 de ani de când acești istorici au înregistrat prezența masivă și de lungă durată precum și caracterul social al Sciților în cuprinsul Dobrogei. Și Sciții de pe teritoriul URSS practicau agricultura, care forma baza muncii lor de toate zilele. Fără îndoială că și Sciții aflați în câmpia munteană și în Oltenia, la fel cu cei din valea Mureșului, a Tisei și a Dunării de mijloc, făceau parte din aceiași imensă populație de agricultori și crescători de vite, în a căror comunitate trebuie să fie puși și Sciții dobrogeni. Tot felul de obiecte arheologice, construcții, monumente funerare și monumente epigrafice, apoi numeroase unelte agricole (pluguri, coase, seceri, cazmale, furci, lopeți etc.) găsite în cuprinsul acestor teritorii, toate dovedesc pe deplin înaltul grad de cultură agricolă la aceste triburi băștinașe.

Noi știm că populațiile regiunilor noastre cultivau în mod sistematic: grâul, orzul, secara, fasolea, linteaa, inul și cânepa, meiul, ceapa și usturoiul. Mai știm că din laptele oilor, caprelor și vacilor făceau în chip organizat și în stil mare: unt, brânză și cașcaval. Din carnea vitelor tăiate preparau pastramă pentru uz propriu și pentru export. În acelaș scop ei tăbăceau pieile și prelucrau lâna.

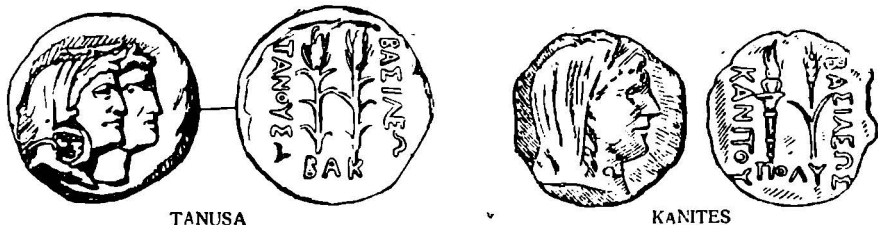
Toate aceste produse ale muncii populației dobrogene din epoca sclavagistă erau valorificate de către șefii exploatați ai triburilor, pe care îi găsim prezenți în persoana celor cel puțin șase basilei ai Sciților dintre Dunăre și Marea Neagră.

Produsul muncii sclavilor acestor regi era cărat în porturile Mării Negre, Istros, Callatis, Tomis și Dionysopolis și chiar în emporiile de mai mică însemnătate așezate între orașele-cetăți cum sunt Bizone, Caron-Portus și altele de pe aceeași coastă.

Produsele acestea agricole și rezultate ale creșterii în masă a vitelor, împreună cu alte mărfuri produse de băștinași cum erau mierea de albine și ceara, vitele vii de rasă și vitele îngrășate, constituiau bogățiile Sciției dobrogene, pe care regii sau interpușii lor din frunța triburilor le predau corăbierilor greci să le ducă pe calea mării spre Sud. Tot între mărfurile de export ale Dobrogei—după

cum atestă documentele vechi 24) se găsea și omul, sclavul de rând, al regilor dobrogeni, care era vândut în porturi ca să fie dus la muncile din Grecia antică.

Este bine stabilit astăzi că Grecii nu ieșeau din cetățile lor și nu se indeletniceau decât cu negoțul și cu meșteșugăritul acasă la ei, cu artele și navigația. Colonizii greci nu se hazardau să plece în cuprinsul teritoriului și nu știm că ei se ocupau cu agricultura. Munca pământului era rezervată băștinașilor. Nici muncile cărăușiei nu le făceau Grecii și ele erau indeplinite totdeauna de către localnici.

TANUSA

KANITES

În schimbul mărfurilor pe care le aduceau cu mijloace „proprii” în porturile Pontului Stâng, regii primeau de la Grecii negustori și diplomați tot felul de monete de aur, dar mai ales bijuterii, vase și obiecte de artă și din lux 25), vestimente strălucitoare, vinuri, trunfadales și mirodenii scumpe din Orient, primeau meseri și artiști care să execute lucrări după inspirațiile lor proprii, dar cu rafinamentul civilizației grecești.

AKROSAS

SARIAKES

Cele mai multe exemplare din monetele prezentate aici ilustrează și ele în chip evident că agricultura era cea mai de seamă indeletnicire a Sciților dobrogeni și baza bogăției regilor lor. Deaceea, Demetra singură ori însoțită de Core, cu sau fără vâl, apare în cele mai multe reproduceri, ca și spicul de grâu singur și uneori câte două la un loc, cu facla Demetrei sau cu arcul de război (nr. 7-13, 17, 26, 28-29, 37, 39-42).

Raporturile atât de strânse ale Sciților cu orașele Pontului Stâng — poate și cu cele din Pontul nordic 26) — ca rezultat firesc al intereselor clasei dominante și exploatoare, dinăuntrul și din afara cetăților, au durat desigur multă vreme și ele au fost întrerupte destul de rar și pentru scurtă vreme, doar în epoca elenistică de încercările de invazie și stăpânire ale Macedonenilor. Ce erau oare aceste încercări de invazie ale armatelor lui Filip II, Alexandru cel Mare și ale lui Lisimac? Desigur ei nu erau atrași decât de aceste bogății, pe care solul dobrogean și munca băștinașilor în sclavie, le ofereau cu prețul de nimic al unor cadouri strălucitoare către șeful țărilor lor. O presiune militară asupra acestor ținuturi,

24) POLIBIU, între alții, arată că vitele și sclavii erau în fruntea mărfurilor ce se exportau către regiunile grecești din Sud.

25) Din decretul dela Olbia, în onoarea lui Protogenes, aflăm că regele Saitafarnes al tribului vecin căpătase de două ori câte 400 stateri de aur, și că, altă dată, Olbiopoliții au cheltuit 1500 piese de aur ca să procure daruri unor căpetenii mărunte și chiar regelui băștinaș din apropierea orașului grecesc.

26) A. V. OREȘNIHOV, vorbind în studiul său din Trans. Russ. Arch. Sec. New Series, IV, p. 1424, despre stăpânirea regilor sciți la gurile Dunării, are considerațiuni care-i fac să vadă o legătură între regii Sciților dobrogeni Kanites, Sariakes și Aillios, cu orașul Olbia din Pontul nordic.

o ocupație și o stăpânire forte puteau face ca regii și șefii triburilor dobrogene să nu-și mai ducă mărfurile în porturile concurente grecești de pe malul Mării Negre și să le îndrepte pe cale terestră către centrele regatului macedonean. Este fără îndoială că Macedonenii urmăreau nu numai directă și ieftină achiziționare a produselor muncii băștinașilor, dar urmăreau să întrerupă legăturile acestora cu Bizanțul și cu celelalte centre din sud, pe care stăpânirea macedoneană le dușmănea. Neaprovizionarea cu cereale și vite a Bizanțului și altor centre grecești prin intermediul Istriei, Callației și Tomisului ar fi grăbit, desigur, victoria finală a Macedonenilor asupra Bizanțului în special, pe care Filip II îl asediase zadarnic mai mult de 6 ani în sec. IV în. e. n.

Interesele stăpânilor de sclavi sciți strâns legate de interesele democrației sclavagiste grecești în fața aceleiași primejdii de stăpânire străină, au dus, desigur, la încheierea unei adevărate alianțe scito-grecești, alianță care va duce curând la grăbirea procesului amalgamării etnice.

Din aceste relații strânse și de oarecare durată între regii sciți și fruntașii orașelor grecești din Pontul Stâng, din schimbul de vizite și prin pătrunderea oamenilor de încredere sau a căraușilor sciți în cetățile grecești, când mărfurile erau aduse în porturi, mai târziu, prin adoptarea gusturilor, a obiceiurilor și podoabelor grecești și chiar a unor elemente culturale și rituri religioase, s'a ajuns repede la jocul accelerat al influențelor reciproce. Cultura și bogăția greacă, fiind mai puternice, au influențat hotărâtor felul de viață al regilor sciți și al aristocrației lor. În interiorul cetăților grecești, săpăturile arheologice și cercetările istoricilor nu au găsit încă influențe scitice pregnante. În schimb, în cuprinsul documentelor care arată viața Sciților cum sunt monetele, statuetele, vasele și inelele, oglinzile, fibulele și armele de bronz, ori de fier, de fabricație locală scitică, se poate vedea ușor că, alături de elementul caracteristic scitic, există și o influență a stilului, a artei și chiar a unor particularități de cult elenistic. (Despre unele influențe de acest fel, vorbesc mai documentat la sfârșitul textului explicativ din josul exemplarului nr. 1 al Corpus-ului).

Mult mai târziu, în epoca lui August, epocă pentru care nu avem dovezi de supraviețuire a dinastiilor locale scitice sau greco-scitice în Dobrogea, scriitorii vechi, și în special Ovidiu, pomenesc de prezența Sciților în cuprinsul cetăților. Din analiza succintă a acestor știri nu am putut stabili încă dacă, numărul acela mare de Sciți sau Geti și Sarmați de neam scitic, aflați în sec. I din e. n. la Tomis, reprezintă o clasă mărită a exploatatorilor și a aristocrațiilor lor sau pur și simplu o masă de sclavi. Este mai probabil că avem de-a face cu un număr mărit de proprietari rurali, negustori și traficanți de mărfuri și o seamă de șefi militari sciți din interior, așezați aici cu sclavii și gărzile lor.

O serie întregă de indicii, pe care în cea mai mare parte știința burgheză le intitula până acum „curiozități” sau pe care le trata drept „scitice” (între ghilemele) ori barbare și uneori chiar tracice, pot fi studiate astăzi într-o lumină mult mai justă și ne pot da răspunsuri valabile pentru constatarea pătrunderii scitice chiar în mijlocul coloniștilor greci de pe coastă.

Voiu nota doar existența unor morminte tumulare cu tipul de înmormântare chircit, care aparține în totul cultului scitic vechi, morminte aflate în chiar necropolele orașelor grecești. Apoi, atâtea nume cu rezonanță străină în monumentele epigrafice din cuprinsul orașelor, ne trimit și ele de multe ori la aflarea băștinașilor în cuprinsul cetăților.

O serie de obiecte de ceramică, cu caracter evident negrecesc, de fabricație și folosință locală, în cuprinsul acelorași orașe. Pe teritoriul Callației s'au găsit unele măsuri ponderale de plumb cu reprezentarea Dioscurilor, a Protoamelor de cai și monograma magistratului, întocmai ca pe monetele autonome ale regilor sciți. Toate acestea nu pot fi oare și ele indicațiuni de parțială scitizare a polisurilor noastre?

Se poate ușor observa că, la un moment dat, în faza de coborire a epocii elenistice, democrația sclavagistă greacă, izolată între zidurile ei, începe să se des-

trame. Aceasta, ca o consecință a înăsprii antagonismelor de clasă, în genere în lumea elenică, justificată, mai ales, și de sărăcirea orașelor noastre, nevoia repetată și evidentă de a fi ajutate cu mari sume de bani de către bogătașii localnici, stăpâni de sclavi și de aur, care nu primeau pentru aceasta numai onoruri și zeificări, ci și dreptul de conducere, de administrare și hotărâre unilaterală în afara adunărilor populare. De aceea, poate fi ușor înțeleasă apropierea și poate chiar atașarea orașelor pontice la regatul Sciției Mici, a cărui forță militară era în creștere și a cărui bogăție, bazată pe continua dezvoltare a vieții agricole și pastorale, îi asigura superioritatea față de orașele grecești, orașe care depindeau în totul de această producție și apărare militară. În felul acesta, posibilitatea existenței unui stat scito-grec în sec. III-I in. e. n. fără intrerupere sau cu intermitențe, până la apariția forței romane, nu poate fi descoperită, cu atât mai mult cu cât analogia imperiului greco-barbar al Bosforului Cimerian ne poate aduce o confirmare.

Oare faptul că la mijlocul primului secol în. e. n., toată armata greacă a Tomisului se reducea la un număr de abia 40 de oameni, recrutați pe un termen lung de cel puțin doi ani, din sânul populației locale de către cei doi șefi militari tomitani (27), nu este oare o dovadă că întreaga forță militară și de ordine a orașului se sprijinea pe elementul autohton din afara și din cuprinsul zidurilor, pe acel element de războinici, călăreți și arcași, pe care Ovidiu i-a găsit ceva mai târziu în masă pe străzile orașului și sub zidurile lui, în comunitatea populației tomitane? Desigur, aceeași situație era și la Istria și la Callatis, unde nu aflăm știri despre vre-o forță militară greacă, așa cum documentele ne vorbesc despre Membrina de la limita de Sud a Sciției Mici și în afara acestei provincii, care la aceeași epocă avea cel puțin 2500 de soldați greci, organizați în șase unități, conduse fiecare de câte un taxiarh și un colegiu al taxiarhilor, care funcționa alături de colegiul strategilor.

În orice caz, cum primul secol al mileniului trecut marchează timpul în care pătrunderi masive de triburi noi în Sciția Mică, provoacă o nouă și sensibilă mișcare a populațiilor, va trebui ca în studiile viitoare să căutăm, tocmai în această epocă, descompunerea regatelor scitice ori greco-scitice din Dobrogea și deci, poate, și explicația detașării unei pătri suprapuse și îmbogățite care s'a retras în orașe, cu un mare număr de nobili militari și sclavi legați de organizarea lor. Dacă la apariția forței romane aceștia s'au aflat deja în faza de contopire greco-scită a polisului și a urmat o soartă comună, va trebui să vedem ce s'a petrecut cu marea masă a populației, legată de casă și pământ, de pe tot cuprinsul teritoriului dobrogean, masa muncitorilor producători de grâne. Scăpată de exploatarea aristocrației scito-grecești, dar intrată acum în aceea de mână forte a legiunilor și guvernatorilor care trebuiau să asigure producerea și expedierea cerealelor noastre în cantități și mai mari pentru hrana Romei, populația a fost desigur mult mai exploatată, mai aspru exploatată, pentru că de astădată, devenise mijlocul de producție de bază al unei puteri armate crotopitoare, venite aici cu singurul scop de a asigura hrana imperiului infometat. În această privință nu voi insista, pentru că textele bine cunoscute din antichitate sunt categorice în a recunoaște acest adevăr. Mai mult, mutarea repetată, a atâtor sute de mii de locuitori, transdanubieni în Sciția Mică, sistemul de colonizare cu elemente traco-ilirice și cu veterani, înființarea de noi așezări rurale, toate nu erau făcute decât cu scopul unei cât mai extensive exploatare agricole, pentru că producția limitată a vechilor băștinași nu era suficientă cerințelor imperiului. Cunoaștem numeroase monumente de piatră și epigrafice din Sciția noastră și din restul spațiului Moesiei Inferioare, care atestă intensificarea exploatarei agricole sub Legiunea romană, și mai toate monetele

27) B. N. GRAECOV: „Documente referitoare la Istoria Sciției“, Vestnik Drevnei Istorii Nr. 3—19 și compl. 2—1939, citat, dezvoltat și comentat de T. V. BLAVAT-CAIA în studiul său intitulat „Organizarea internă a orașelor din Pontul apusean în epoca autonomiei lor“, recent publicat în Vestnik Drevnei Istorii, No. 3—1949, pag. 36—45.

greco-romane dela Tomis și Callatis, pentru primele secole ale erei noastre, poartă spice de grâu, chipul Demetrei, Dioscurii călări și corăbii încărcate părăsind porturile noastre.

* * *

Din cauza spațiului restrâns nu-mi pot îngădui, la publicarea de față a Corpus-ului, o mai largă literatură care să însoțească prezentarea monetelor. Dar, cum, în orice caz, acest Corpus are un caracter provizoriu și va fi complectat cu introducerea altor monete pe care cred că le vom putea găsi în colecțiile din U.R.S.S și Republica Populară Bulgaria, rezerv pentru atunci o mai amplă și documentată expunere. Voi trece dar acum la examinarea monetelor.

Trebue să accentuez dela început că monetele scitice dobrogene au anumite particularități, care le deosebesc simțitor de întreaga artă și iconografie a vieții din imensul spațiu al lumii elenistice.

AILIOS

AKROSAS

HARASPES

La monetele regilor Scitiei Mici aflăm pe cei doi Dioscuri, cu căciunile țuguiate, purtând cununi de lauri, cu capetele acolate așa cum nu-i găsim ca reprezentare principală în nicio altă regiune a lumii în care s'au bătut monete (Nr. 24, 25, 33, 34).

Nici Demetra și Core, amândouă pe același avers (nr. 10, 11, 12, 13, 26, 28, 29) cu capetele acolate, nu sunt cunoscute în afara cercului monetelor noastre scitice.

Am putea trage de aici concluzia că Scitii au adoptat în chip absolut și unilateral pe cei doi eroi ca zeități principale și că sunt singurii care au prezentat lumii în chip plastic pe Demetra și Core împreunate sau pe Castor și Polux în cea mai superioară portretizare și deci și funcțiune superioară în ierarhia cultului. În altă parte voi căuta să lămuresc și să explic semnificația acestor excepționale forme ale Scitilor dobrogeni, care s'au încumetat să întrebuițeze până și Aquila și Fulgerele lui Zeus, ca atribute ale unor simpli eroi (Nr. 25) zeificați de ei.

Va mai trebui să atrag atenția și asupra formei deosebite a pastilei monetare, care aproape întotdeauna este concav-convexă până aproape de conicitate. (Nr. 2, 3, 4, etc.) Tot aici este de remarcat și teșitura care caracterizează margi-

nile aversurilor, teșitură care duce uneori până la 70° (Nr. 33, 34), cu tăieturile foarte neregulate.

Reprezentarea protomelor celor doi cai Dioscuri, cu nările și vinele umflate, cu zăbalele și dârlogii lăsați, purtând stele pe frunte, constituie și ea o reprezentare unică în iconografia monumentelor antice și inspiră dela prima vedere icoana vieții Sciților luptători din goana cailor, a Sciților iubitori de cai și înfrățiți cu ei (Nr. 31, 32, 33). Pe unele monete, arcul în tolbă, pe altele arcul scos din tolbă, ne înfățișează alt arc decât cel mediteranean, și anume unul egal încovoiat la ambel extremități, făcut din coarne de bou, caracteristic arcurilor scitice (nr. 20).

În altă ordine de idei, trebuie să accentuez asupra faptului că niciunul din cele șase nume ale regilor sciți nu are nicio contingență cu numele grecești și nici cu cele traco-macedonene, deși aceste regiuni erau atât de aproape de ținutul dobrogean. Sunt nume care ne duc spre lumea din răsăritul eurasiatic.

Semnele monogramatice, cu numele magistraților monetari, în regi sau prescurtate, nu apar sub nicio formă pe monetele din Tracia sau Macedonia. Avem doar unele ușoare excepții față de monetele orașelor vecine ale Pontului Stâng, în special ale Callatiei.

Faptul acesta dovedește că regii Sciției Mici aveau în plină epocă a sclavagismului monetării proprii și organizații statale în toată regula, din care nu putea lipsi garanția înaltului magistrat monetar.

De altfel și întreg stilul, modul de lucru și mai ales compoziția metalului, diferă de monetele grecești înconjurătoare. Iată tot atâtea indicații care pledează pentru monetării proprii scitice, excluzând unele păreri după care sciții dobrogeni lăsau ca monetele lor să fie bătute de maeștrii monetari greci în atelierile grecești ale orașelor-state dela mare.

După cum vedem în Corpus, toate monetele au fost găsite pe teritoriul Sciției Mici, ale cărei granițe sudice le consider la golful Burgas-ului, adică pe o linie dela Dunăre la Mare: Rusciuc-Sumla-Burgas.

Linia aceasta se sprijină pe următoarele patru argumente: 1) Granițele nu se fixează pe o linie plată sau pe un râuleț neînsemnat. Fluviile și munții înalți sunt aceia care marchează o graniță interstatală. Or, Zirasul — Batova de azi — e un pârâș pe care îl treci cu piciorul, iar Balcicul are doar un deal către mare, iar spre Bazargic și Dunăre un platou întins, pe câtă vreme pe linia propusă de noi, dincolo de Deliorman, avem munții mijlocii ai Balcanilor, la care puteau limita o provincie și o puteau apăra; 2) Să nu uităm că aci suntem mai aproape de câmpul de morminte scitice dela Filipopol; 3) Apoi, Apollonia, care intermediase între regele scit Ateas și Filip al II-lea, e chiar aici, în partea mării; 4) Tot aici, la Aquae Calidae, au fost găsite cele mai depărtate monete ale Sciților dobrogeni: două exemplare din Aillios, la nord de Anchialos și Mesembria.

Numai cinci exemplare din cele 75 de monete scitice au fost găsite în afara teritoriului nostru, și anume în Insula Șerpilor. Faptul nu ne îndreptțește însă să-i atribuim vre-o însemnătate, pentrucă insula Leuke nu avea în antichitate nici cel mai mic rol economic sau politic, nu făcea niciun fel de trafic, ba nu era nici măcar locuită. Aici veneau doar pelerinii să se inchine și să depue jertfe pe altarul templului lui Achile, singura așezare depe insulă. Iar pelerinii aduceau monete din toate colțurile lumii. Săpăturile făcute de expediția științifică rusă din secolul trecut au scos la iveală pește două mii de monete, dar ele aparțineau tuturor orașelor pontice și la peste o sută de colonii și insule.

Am spus mai sus că se cunosc în total până astăzi 75 de exemplare de monete scitice, dintre care cinci, așa cum am arătat, s'au găsit în Insula Șerpilor. Celelalte 70 s'au găsit în jurul Callatiei, pe lac, la Accilar și Peceneaga, între Sabla și Calaidere, dar mai ales în aceste două localități, la capul Caliacra, la Cavarna și în satul Ghioursuiciuc de lângă Cavarna, apoi la Balcic și la Teke, pe apa Ziras-ului.

~

Arătam că monetele datează din prima jumătate a secolului III. Am făcut această datare bazat pe următoarele considerațiuni:

a) Trăsăturile celor mai multe din literele depe reversul monetelor sunt

caracteristice acestei epoci. În special legătura dintre extremitățile liniilor drepte ale literelor, apoi punctarea viguroasă a tuturor capetelor de literă dreaptă, chiar și în monogramă. Aceeși punctare persistentă se remarcă și la unele reprezentări : arc, tolbă, măciucă, faclă, etc. (Nr. 2, 3, 7, 10, 20, 28, 29, 30); Apoi, litera O este mai mică decât celelalte din acelaș rând iar Y apare totdeauna cu liniile orizontale de sus și de jos desfăcute și oarecum în poziție oblică:

a) Stilul elenistic este deasemenea corespunzător datei, în special la admira-

bile portrete ale lui Apollon și ale Demetrei singură cu vâl (Nr. 8, 9);

c) Drahma lui Sariakes (Nr. 37) are reversul aproape identic cu drahmele calatieni, care sunt indiscutabil dela începutul secolului III, fără nicio abatere. Similitudinea este atât de perfecă încât poate da impresia că este vorba de mâna aceluiaș lucrător. Iar amândouă aceste drahme ne trimit la drahmele lui Alexandru. Tot atât de elocventă este și analogia dintre monetele dela Nr. 20 și 21, ca reprezentare și ca stil, cu cel mai pur tip al monetelor lui Alexandru;

d) Monetele noastre n'au putut fi bătute decât în preajma anului 300. Și nu mai târziu de Lisimac, căci, într'adevăr, în anul 280, a avut loc marea invazie a Celților, care a dărâmat toată civilizația elenistică. De aici înainte splendoarea stilului și a formei nu și-a mai revenit, iar artiștii și măeștrii monetari greci, după asedierea și înfometarea Callatiei, au plecat în Bosforul cimierian și n'au mai putut exercita nicio influență asupra artei monetare din Sciția Mică. La această epocă este posibil de căutat acea apropiere accentuată greco-scită, care a dus la probabila constituire a unei comunități locale preromane despre care am vorbit.

* * *

Asupra sistemului monetar local nu putem face acum niciun fel de apreciere, pentrucă examinarea greutateii monetelor nu ne a putut duce încă la o concluzie definitivă. Cauza : neregularitatea totală a greutateilor monetelor de acelaș tip. Voi analiza în acest scop acum numai monetele lui Kanites.

Cea mai ridicată greutate este de 11,85 g., adică nominalul cel mai mare de 12 g. La același tip cu Demetra și Core cu două spice pe revers, găsim apoi o serie cu 8,30, 8,25, 8,05, 7,38; 7,64 g. ceeace ne dă un alt nominal; otunjit la 8 g. Am putea considera așa dar nominalul I cu 12 g și nominalul II cu 8 g. În primul nominal pot intra cu toleranță, exemplarele cu Zeus și Aquila de 9,80 și 9,62 g., iar în nominalul al doilea Heracles cu 8,60 g., alt Heracles cu 8,20 g., încă două cu 7,00 și 6,80 g. și chiar Demetra singură cu 6,70 g. Zeus 6,70, Heracles 6,50 Zeus 5,80. Nominalul III care ar avea ca bază 4,00 g., poate cuprinde pe Apollon cu 5,00 gr., Heracles 4,20, Apollon 4,10; Apollon 3,42; Dioscurii 3,10 și Heracles cu 3,00 g.

Făcând această largă tratare, am putea ieși din incurcătură, atribuind neregularitatea greutateii inapoierei culturale, indiferenței față de regulile generale și mai ales faptului că monetele scitice nu aveau curs decât în cuprinsul provinciei lor. Sciții nu erau obligați să dea o greutate justă, așa cum trebuiau să facă patronii monetari al căror produs mergea în schimb sau pentru cumpărături și în alte regiuni depărtate. Socotind după locurile de găsire, s'ar părea că monetele regilor sciți n'au circulat decât numai pe teritoriul propriu.

Aș mai adăuga un amănunt destul de însemnat: monetele autonome contemporane ale orașelor Pontului Stâng și mai cu seamă cele din epoca romană de aici, sufereau și ele de aceeași imperfecție și dădeau diferențe aproape tot atât de mari la greutatea metalului, cu toate că Grecii și Romanii Pontului Stâng erau mai culti, aveau legi fixe de organizare și se conduceau după sisteme ponderale bine definite. Totul s'ar putea explica numai prin presupunerea că monetele pontice, ca și cele scitice de bronz nu erau admise în circulația interorășe, așa cum se întâmpla cu drahmele de argint, și deci, valoarea metalului nu era luată în considerare materială.

În orice caz, argumentele acestea nu ne pot satisface și nu pot constitui ultimul cuvânt asupra unui sistem ponderal în Pontul Stâng. Acest capitol are mare importanță, pentru cine vrea să adâncească cercetările asupra factorului economic care a animat viața regiunii noastre în epoca elenistică. Până se va putea găsi o explicație mai satisfăcătoare nepotrivirii de greutate, să ne oprim, cu titlu provizoriu, la aceste trei nominale: I=12 g, II=8 g, III=4 g.

II

KANITES

No. 1**Met. Br.****Gr. 9.80****Mm. 26.50****Loc. MANGALIA****Publ. 1910 —****TACHELLA**

Av. ZEUS. Privirea spre dreapta. Coroană de lauri și panglică, în stânga capului, jos, contramarcă adâncă :

DĚMETRA fără vâl

Rv. (B) ΑΣΙΑ (ΕΩΣ) vertical dr., de sus în jos. AŢVILA stând pe FULGERE, în mijloc. KANITOIY vertical stânga, de sus în jos.

— 1 : Muzeul de antichități al R. P. Bulgaria, Sofia.

Aversul convex, reversul concav. Ambele particularități foarte pronunțate. Marginile teșit tăiate. Modulul și reprezentările sunt aproape aceleași ca la primele serii ale monetelor tomitane, cu excepția Fulgerelor de sub Aquilă, care aici sunt clare iar la Tomis lipsesc.

Am înregistrat aversul acestei monete cu chipul lui Zeus și nu al „Marelui Zeu” cum l-a interpretat Bernard Pick, (confirmat de Kurt Regling și rămas întocmai dela 1910 încoace), pentru că nu sunt de acord cu existența „Marelui Zeu”.

Se știe că Pick, printr'o interpretare proprie a legendei ΘΕΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΙΡΣΑ ΟΔΗΣΙΤΩΝ depe cele două tetradrahme autonome din Odessos, consideră această legendă ca o denumire eufemistică a Zeului Infernului, reprezentat în secolul al III-a in. e. n., în picioare, pe avers, nu numai pe aceste două tetradrahme, ci și pe monetele anterioare de bronz, unde obișnuitul Zeu al răurilor vrea să fie și el schimbat în „Mare Zeu”. Ca și de tetradrahma, unde stă în picioare, cu Cornul abundenței în mâna stângă și Ceașca în mâna dreaptă, chipul bărbos cu Cunună de lauri este greșit interpretat de Pick ca o zeitate greacă superioară lui... Zeus, ca un Zeu principal, „particular” al Odessos-ului nostru, cu oarecare convingențe de rudenie la cultul „tracic”.

Ceva mai târziu, ocupându-se de monetele tomitane cu Vulturii pe revers, Regling pornind de aici, vorbește și el despre contopirea Zeului Infernului cu Zeul grecesc, din care a rezultat „Marele Zeu” și aduce ca argument (exemplificarea piesei dela nr. 2447) faptul că figura cu barbă depe avers poartă o *Cunună* de lauri în loc de *Panglică*.

Tot Regling înregistrează pe „Marele Zeu” și în seria monetelor tomitane următoare, cu nominal mai mic, având pe revers Protomele de cai și Stelele Dioscurilor.

Apoi, în cap. II Tomis, vorbind de al doilea șir de monete cu chipul lui Zeus pe avers, iar pe Rv. Protome, Stele și inscripția TOMI (2461-66), Regling crede că ele se deosebesc de sferturile de nominale cu Vultur (2400-54) prin aceea că figura bărboasă depe Av poartă *Cunună* pe cap în loc de *Panglică*. El afirmă că aci s'a făcut „treccrea dela Marele Zeu venerat de Odessos în chip particular și unic”, la Zeul obișnuit, adăugându-se în momentul „treccrii” două Stele lângă Protomele depe Rv.

Așa dar, Pick și Regling fixează pe *Marele Zeu*. la Odessos și chiar la Tomis, acolo unde capul cu barbă depe Av poartă *Cunună* și nu *Panglică*. În felul acesta, iconografia numismatică a Pontului Stâng s'ar îmbogăți cu o zeitățe necunoscută în altă parte a lumii vechi și nici măcar bănuită undeva. Eu cred că nu putem menține mai departe pe acest Mare Zeu, mai rar în picioare și mai adesea pe tron, nejustificat cu nimic. Trebuie să rămănem la simpla figură a lui Zeus care apare uneori cu *Cunună* (Zeu învingător), alte ori cu *Panglică* (Zeu superior de toate zilele), cu Sceptur și orice alte atribute pe care avea dreptul să le poarte în calitatea de suprem al zeilor. Când ne este prezentat numai capul, sub nici o formă nu se pot da aceluiaș cap două sau mai multe interpretări. Zeus a fost unul singur, prezentat cu mici schimbări și adausuri de însoțire, după împrejurările și evenimentele religioase, politice ori sociale, marcând momentul în care au fost bătute monetele sau monumentul respectiv. În diverse regiuni și orașe, poezii ori preoții îi dădeau tot felul de epitete variate, care duceau la o serie infinită de adjective simple sau compuse. Așa se explică de ce însuși Regling ne aduce, când un tip cu *Panglică*, având pe Av *simple Protome* de cai; când un tip cu *Coroană*, atunci când Rv-ul are *Protome* și *Stele*; sau un tip cu *Cunună*, purtând pe Rv nelipsita *Aquilă* a lui Zeus. Tot el ne aduce și tipul monetelor tomitane, cu *Panglică* pe Av și un singur *Spic de grâu* pe Rv. Un exemplu și mai edificator, tot din Regling: *Aquilă* și *Fulgere* sau cele două *Căciuli* ale Dioscurilor cu legenda TOMEITON, însoțite de un nume de magistrat pe Rv iar pe Av capul bărbos cu *Coroană* nu cu *Panglică*.

Dar piesa adusă tot de el, cu *Cornul abundenței* pe Rv și capul cu *Cununa* pe Av? Dar *Ciopotul* cu două stele pe Rv, iar pe Av Capul cu *Cununa*, nu sunt oare toate ale lui Zeus, unicul și universalul Zeus?

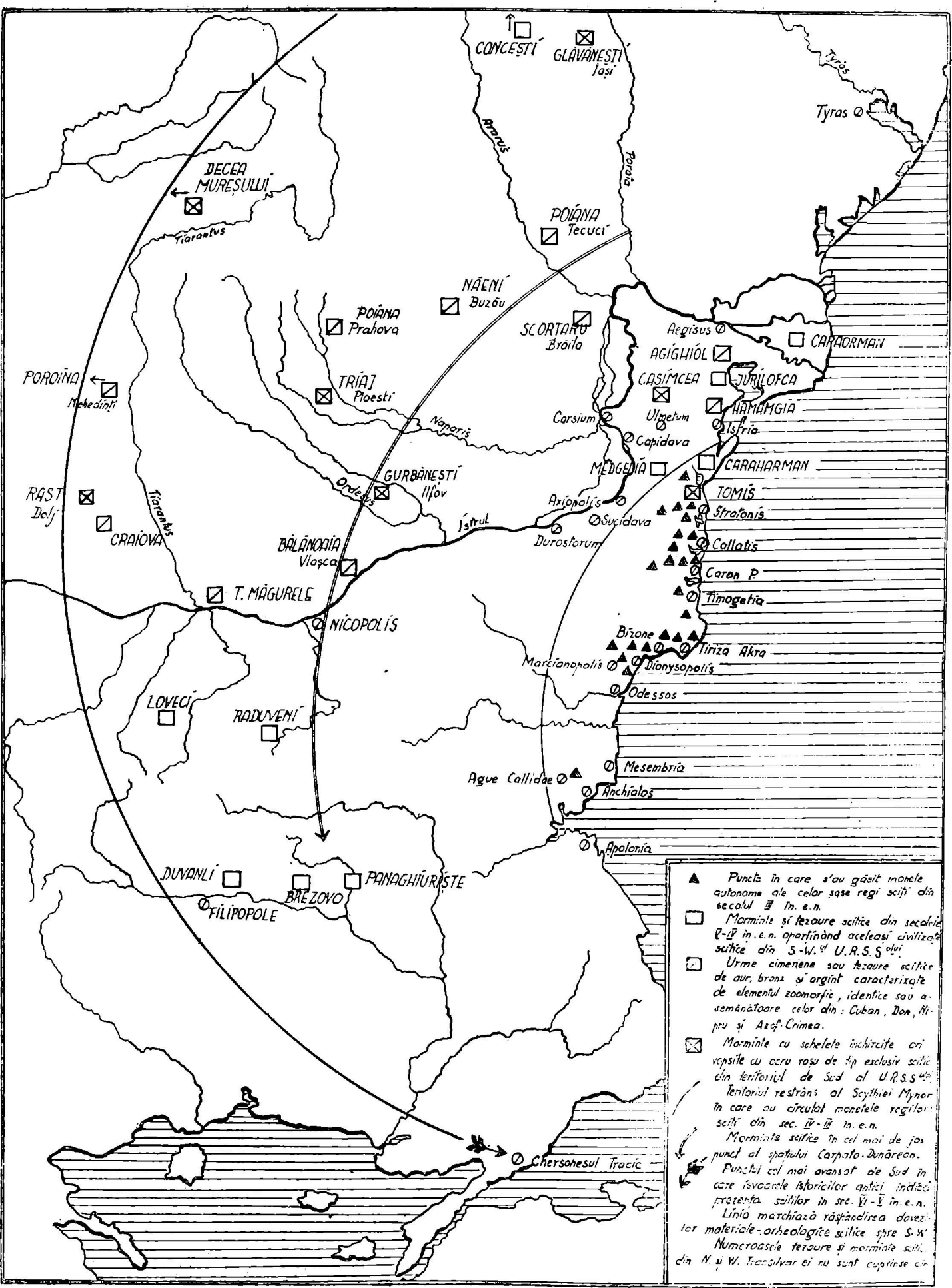
Să limităm aici mărturiile lui Regling însuși în favoarea UNUIA ȘI ACELUIAȘ ZEUS, mărturii la care aș mai putea adăuga și alte elemente, care exclud existența unui Mare Zeu „particular”, altul decât Zeul Zeilor, motivat numai de faptul că uneori Zeus poartă *Cunună* și nu *Panglică*.

Chiar și în cele mai elementare tratate de mitologie (Fel. Guirand), găsim pe „Zeus-ul Olimpic reprezentat sub tipul bărbatului viguros, cu barba buclată, figura gravă, cu fruntea adeseori împodobită cu o *Cunună* de lauri”.

Zeus este câteodată încoronat cu lauri, alteori poartă *Coroană radiantă*, care face să-l recunoaștem drept Zeu al Cerului și al Pământului, fără niciun alt simbol particular acestei divinități. El ține în mâna dreaptă o *Pateră* și în stânga Sceptrul.

În diferite lucrări grecești, greco-romane și romane, Zeus apare în multe și variate situațiuni: Zeus *Generatorul*, *Apărătorul*, *Amicul*, *Găzduitorul*, *Purificatorul*, *Păzitor* al orașelor, *Salvator* și *Liberator*, etc. Apoi: cu *Cornul abundenței*, marcând *Fertilitatea* ce procura regiunii respective; cu figurile *Zodiacului*; cu *Caducele* lui *Hermes*; cu *Victoria*, *Coroana*, *Țapul*, *Anfora*, *Atlas* și cu alte diverse temple și zeități principale ori chiar secundare.

Nu numai că nu s'a gândit vreodată cineva să facă deosebire între reprezentările cu Zeus care poartă *Panglică* și acelea în care poartă *Cunună de lauri*, dar nici măcar nu s'a gândit să-l deosebească de acela ce poartă *Cunună de măslini*, oricât de rară este aceașă reprezentare. Unele lucrări ne înfățișează pe Zeus: „câteodată gol, cu capul mai totdeauna legat cu o *Panglică* sau poartă o

- ▲ Puncte în care s'au găsit monete autonome ale celor șase regi scitice din secolul III î. n. e.
- Morminte și tezaur scitice din secolul IV-IV î. n. e. aparținând aceleiași civilizații scitice din S.-W. U.R.S.S. și U.
- ◻ Urme cimeriene sau tezaur scitice de aur, bronz și argint caracterizate de elementul zoomorfic, identice sau asemănătoare celor din: Cuban, Don, Nipru și Azof, Crimeea.
- ⊠ Morminte cu schelete închinate ori vopsite cu ocră roșie de tip exclusiv scitic din teritoriul de Sud al U.R.S.S. și teritoriul restrâns al Scythiei Minor în care au circulat monetele regilor scitici din sec. IV-III î. n. e.
- Morminte scitice în cel mai de jos punct al spațiului Carpato-Dunărean.
- ↘ Punctul cel mai avansat de Sud în care învoarea istoricilor antici indică prezența scitilor în sec. VI-V î. n. e.
- Linia marcată răspândirea dovezilor materiale- arheologice scitice spre S.-W. Numeroasele tezaur și morminte scitice din N. și W. Transilvaniei nu sunt cuprinse în

„Cunună de lauri și chiar o Cunună de măslin”... (vezi J. Richepin, T. I. Nouv. Myth.).

Adevărul este că, având numeroase atribuțiuni fizice și morale, Zeus purta peste 150 *epitete comune* în toată lumea antică, și tot atâtea *religioase*, epitete scoase din întreaga natură și din toate fenomenele al căror promotor era el în suși. Toate aspectele vieții sociale a popoarelor erau atribuite lui Zeus.

Dar nimeni, niciodată și nicăieri — oricare ar fi forma de reprezentare a figurii pe monumente sau în literatură, orice epitet și atribut ar fi purtat — nu i-a spus altfel decât Zeus. De altfel, Mionnet, când a fost nevoit să înregistreze pe acest ΘΕΟΥ ΜΕΓΑΛΑΟΥ a notat pur și simplu: Zeus.

Tot Zeus și nu altfel i se spune și acelaia care este reprezentat sub chipul neobișnuit al unui tânăr fără barbă, care apare în unele monumente antice. Deși reprezentarea lui sub această formă e foarte rară, totuși e luată în considerare. Astfel, avem pe Zeus depe monetele familiei Fonteia și Licinia, fără barbă. Medalionul lui Antoninus Pius din cabinetul Sabbatini are pe Rv pe Zeus în picioare, tânăr și fără barbă, cu Fulgerele în mâna stângă. Statueta aflată azi în cabinetul din Saint Germain de Prés reprezintă pe Zeus fără barbă. Rv-ul bronzului lui Commodus e fără barbă. Medalia înregistrată de Morel în Specimenul său la Nr. 25 reprezintă pe Zeus desbrăcat, fără barbă, cu Aquila la picioare, cu Fulgerele în mână.

În felul acesta, oricum ar fi reprezentat Zeus, nu poate avea altă denumire decât aceea simplă și obișnuită de Zeus, fără niciun adaus referitor la grad.

Incheind cu această mică dezbateră asupra *unicității tipului* lui Zeus și a inexistenței unui „concurrent” în persoana lui ΘΕΟΥ ΜΕΓΑΛΑΟΥ să ne ocupăm acum de o anumită *particularitate* a reprezentării lui Zeus pe monetele regiunii Pontului Stâng. În tot cuprinsul lumii antice, l-au găsit pe Zeus reprezentat în peste 150 de interpretări diferite. Tânăr sau bătrân, cu și fără barbă, purtând pe cap o Panglică sau tot felul de Coroane, gol ori îmbrăcat, însoțit de cele mai abstracte atribute, în picioare sau pe tron, așa cum îl găsim în toată lumea antică, așa îl găsim și la noi, în Sciția Mică. Însă aici el este însoțit totuși și de unele elemente particulare, locale, de care trebuie să ținem seamă. Caracteristicile noastre locale sunt :

Protomele de cai, Clopotele sau Stelele obișnuite ale Dioscurilor, pe care nu le găsim în alte părți ca însoțitoare ale lui Zeus, apar pe monetele noastre. Explicația stă în faptul că în această epocă a secolului III-II înaintea erei noastre, influența scitică asupra vieții Grecilor din orașele închise ale Pontului Stâng începe să fie tot mai puternică. Când zicem influența Sciților asupra Grecilor, trebuie să înțelegem cel puțin în aceeași măsură și influența elină asupra Sciților din jurul cetăților lor dela mare.

Or, după cum vom vedea mai departe, Dioscurii erau zeitatea principală a Sciților noștri, iar Zeus-ul grecesc fusese trecut de Sciți între zeitățile secundare. Faptul se poate constata ușor, dacă reținem apariția în prima linie a Dioscurilor pe monetele regilor sciți, dar mai ales dacă luăm în considerare faptul că Aquila și Fulgerele le poartă Dioscurii incununați.

Dimpotrivă, în unele cazuri — deseori la Tomis — Zeus obișnuit nu e însoțit de aceste atribute esențiale „ale Zeului Zeilor”. Mai mult: Stelele, Clopotele, Căciulile țuguite și Protomele cailor, specifice zeilor Dioscuri, încep să apară la monetele autonome ale orașului Tomis, acolo unde găsim pe Av figura lui Zeus și unde pe Rv ar fi trebuit să fie reprezentată Aquila și Fulgerele. Am putea spune deci că avem de a face cu un Zeus mixt local, un Zeus cu figura greacă și atributele scitice. Situația aceeași este oare explicabilă pentru epoca în care era în plină desfășurare procesul de influențare reciprocă greco-scitică. Aceasta însă nu ne

poate da nici nouă dreptul să vorbim în genere și categoric despre un alt Zeus, suprapus Zeus-ului principal. Tot astfel, am putea găsi o explicație a Zeus-ului ΘΕΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ și la Odessos: un supra omagiu local, o încercare de explicare că Zeus este Zeul Zeilor, Zeul cel Mare, într'o regiune și într'un timp în care noțiunile asupra rolului și rangului diferiților zei nu erau prea bine lămurite, într'un ținut cu populații amestecate, neomogenizate încă.

Așa dar Sciții au luat dela Greci pe eroii Dioscuri, i-au adoptat și i-au ridicat la rangul de zei înalți, asimilându-i cu Zeus-ul grec. Iată o dovadă a influenței grecești asupra vecinilor lor, Sciții. Să nu credem însă că numai Sciții se lăsau influențați de Greci. După cum am arătat mai sus, se întâmpla și invers: și Grecii primeau împrumut dela Sciți. Astfel, în sec. al III-lea și al II-lea, Grecii din orașele Pontului Stâng bat monete care poartă pe Av capul bărbos obișnuit al lui Zeus grecesc, iar pe Rv-ul acelorași monete, în loc de obișnuita Aquilă pe Fulgere, apar atributele specifice zeilor Dioscuri ale Sciților: Căciuliile țuguiate, Clopotele, Stelele și Protomele de cai, fie separate, fie câte mai multe la un loc. Ceva mai mult: în câteva cazuri, monetele scitice care au drept divinitate superioară pe Dioscuri, prezintă pe Rv, în chip surprinzător, Aquila cu Fulgerele, însoțitoare nedespărțită a lui Zeus grecesc în toate reprezentările lui. Vom găsi acest tip mai jos, la monetele regelui Haraspes.

No. 2
Met. Br.
Gr. 9.52
Mm. 24.50
Loc. SILISTRA
Pub. 1912 —
MUȘMOV.

Av. ZEUS. La fel cu precedenta
Rv. ΒΑΣ (IAE) vertical, dreapta de sus în jos.
 ΑΩVILA pe FULGERE, mijloc.
 ΑΩ . mijloc, sub fulgere, orizontal.
 KANI vertical stânga, de sus în jos.

— 2: Muzeul de anticități, București.

Aceeași monetă ca și precedenta, cu adăugirea monogramei depe Rv, compusă din Α-Π-Ο și cu simplificarea numelui lui ΚΑΝΙΤΟΥ în ΚΑΝΙ, așa cum ne este prezentat în cele mai multe din monetele sale.

Diferența de 1,5 mm., la diametru și 0,25 gr. în favoarea piesei dela nr. 1, nu constituie o deosebire care să permită clasificarea ei în altă unitate.

Convexitatea la această piesă este mult mai pronunțată decât la precedenta. De faptul acesta trebuie ținut seamă, căci o anormală deformare a monetei poate să aducă ușor o micșorare a greutateii și suprafeței respective.

Dacă desemnul lui Tacchella, luat după Mușmov și publicat în țabla lui Suțu — pentru nr. 1 — dela care am făcut reproducerea, este just trebuie să observăm o simțitoare deosebire față de exemplarul nostru nr. 2, în ceace privește Av-ul. Aici chipul lui Zeus este mult mai viguros, fruntea bombată, părul și barba ondulate atât de mult, încât ai impresia că vezi șiruri de globule. La fel și Cuna depe frunte, unde foile de laur apar sub formă incertă de globule. În desemnul lui Tacchella, aceste globule în locul foilor de laur sunt foarte clare.

Deasemenea, contramarca depe nr. 2 este mai clară, figura are gâtul mai subțire, fapt care ne îndreptățește și mai mult să atribuim Demetrei această reprezentare din contramarca.

★

Am înregistrat exemplarul acesta pe cale fotografică, după un mularj în ghips. Exemplarul prezent a fost găsit la Silistra. Are o superbă patină neagră și mi-a indicat foarte clar monograma, ΑΠΟ. Regretatul numismat bulgar Mușmov, publicând la Tab. XXXVI, 2. moneta Muzeului din Sofia, indică numai urme de monogramă, fără nicio precizare. Descoperirea mai târziu a monetei dela Silistra, păstrată azi în Muzeul nostru de Anticități, și admirabila ei conservare, mi-au permis să fixez fără nicio îndoială monograma respectivă.

N'am indicat proveniența exemplarului dela Sofia, pentru că n'am găsit nici o datare la Mușmov, lipsă de care, din păcate, suferă întreaga lucrare a savantului bulgar.

No. 3
Met. Br.
Gr. 6,70
Mm. 21,50
Loc. BALSIC
Pub. 1912 —
KNECHTEL.

Av. ZEUS. Privirea spre dreapta. Părul prins numai cu panglică. În stânga capului jos, contramarcă adâncă reprezentând pe ZEUS.

Rv. ΒΑΣΙΑΕΩ (Σ) vertical dr., de sus în jos. TOLBA arcului în stânga. MĂCIUCA lui Heracles în dreapta. ΚΑΝΙΤΟΥ vertical stânga, de sus în jos.

— 3 : Academia R. P. R. București, 4 : V. Canarache, București.

Provenind din colecția Cosăcescu, în stare inferioară de conservare, moneda se află acum la Academia RPR. După publicarea studiului meu din 1933, am văzut moneda la Academie și acum pot afirma că este vorba de Zeus, nu de Marele Zeu, așa cum o clasificase Knechtel, bineînțeles după Regling. Deasemenea, trebuie să mai precizez că acel O pe care autorul l-a redat în desemnul Rv-ului, obținând imposibilul ΒΑΣΙΑΕΩΣ este un clar și categoric Ω ceea ce mă face să cred că poate fi vorba despre o simplă inadvertență a desenatorului, nepusă la punct de Knechtel.

Însfârșit, Rv-ul are un Gorytos „alături de Măciucă sau de un Spic de grâu”. Înclin pentru Măciuca lui Heracles, a cărei plasare lângă Gorytos este mai plauzibilă decât a Spicului de grâu lângă Măciucă.

No. 3 a.
Met. Br.
Gr. —
Mm. 19,00
Loc. —
Publ. 1946 —
GHERASIMOV

Av. ZEUS. Cu privirea la dreapta. În stânga jos contramarcă reprezentând pe HERACLES bătrân.

Rv. ΒΑΣΙΑ (ΕΩΣ) vertical dreapta, de sus în jos. AQVILA la mijloc. ΚΑΝΙΤ (ΟΥ) vertical stânga, de sus în jos.

— 5 : Muzeul de antichități al R. P, Bulgaria, Sofia.

Nici pentru această monetă n'am putut avea mulajul respectiv, ca să o reproduc fotografic în tabel. Dar am luat-o din studiul lui Th. Gherasimov asupra contramărcilor de pe monetele antice din Moesia și Tracia, publicat în „Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare” V-1946. Nu consider această înregistrare a mea definitivă, pentru că n'am văzut moneda și pentru că Gherasimov nu ne-a indicat locul de găsit și gramajul.

No. 4
Met. Br.
Gr. 5,80
Mm. 21,05
Loc. SABLEA
Pub. INEDIT

Av. ZEUS. Privirea spre dreapta. În stânga, jos, contramarcă reprezentând pe HERMES cu Petasos.

Rv. ΒΑΣ (ΙΑΕΩΣ) vertical dreapta, de sus în jos. CORNUL ABONDENTEI, mijloc, cu gura în jos. ΒΑΚ orizontal, de sus în jos.

— 6 : Academia R. P. R., București.

Frumos exemplar, cu patină verde. Provine din a doua serie a donației lui Suțu. Are mărginile țesit tăiate și convexitatea mult pronunțată. Rv-ul plat. Mai bine conservată decât exemplarul lui Knechtel — Cosăcescu, ne permite constatarea categorică a Cornului abundenței cu gura în sus, curband în jos, cu vârful spre dreapta și fără altceva lângă el.

No. 5

Met. Br.

Gr. 5,00

Mm. 17.10

Loc. TATLAGEAC

Pub. 1853.

MURZACHIEVICI

Av. APOLLON laureat. Privirea spre dreapta.

Rv. ΒΑΣΙΛΕΩ (Σ) vertical dr., de sus în jos.

TRIPODIUL la mijloc, cu baza în jos.

KANITOI vertical stânga, de sus în jos.

BAK verticală, jos, sub Tripodiu.

— 7 : V. Canarache, București ; 8 : Muzeul de antichități, Odessa ;
9 : Academia R. P. R., București.

Cunoaștem până azi trei exemplare din această monedă. Primul a fost găsit de expediția științifică rusă, care a întreprins în 1839 vaste săpături arheologice în Insula Șerpilor. vechea ΛΕΥΚΗΙ de unde a adus mii de monete, între care și un ΑΙΑΙΟΥ cu Helios pe Av, despre care voi vorbi la timpul său.

Toate monetele se găsesc în Muzeele de Antichități ale URSS-ului.

Alt exemplar, din păcate în conservare proastă, se află la Academia R.P.R. și provine tot din a doua serie a donației lui Suțu, fără date și indicațiuni de proveniență, dar fără îndoială din jurul Mangaliei, de unde donatorul a achiziționat majoritatea monetelor sale.

Al treilea exemplar, perfect conservat, cu o admirabilă patină neagră, se află în colecția personală și provine dela Tatlageac, 12 km. N. Mangalia.

Referitor la cercetările făcute de Societatea Academică Rusă în anii 1839 și 1841 în Insula ΛΕΥΚΗΙ sau ΑΚΙΑΕΑ — Insula Șerpilor de azi — ar fi de scris un studiu destul de bogat și instructiv, care sperăm că nu va întârzia.

Insula Șerpilor este situată în largul Mării Negre, în fața primului braț al Dunării. Săpăturile arheologice pe care Rușii le-au făcut acolo au durat mai mult de doi ani și au dus la descoperirea fundațiilor templului principal al lui Achille, a numeroase inscripții și vase, și a peste 2000 monete grecești, în special autonome, aparținând mai tuturor insulelor și coloniilor grecești.

Prezența acestui mare număr de monete în ruinele din insulă, și mai ales varietatea lor, se explică prin aceea că în secolele dinaintea erei noastre, și chiar mai târziu, ΛΕΥΚΗΙ avea un faimos templu al lui Achille, unde veneau tot felul de pelerini și navigatori ca să depună jertfe și ofrande marelui erou grec și chiar Insulei însăși, care — după cum spun legendele — „după Troia, adăpostea pe Achille”. Grecii, care mai credeau încă în viața veșnică a lui Achille, aduceau în insulă animale de sacrificare, obiecte de cult și de artă, dar mai ales monete.

Expediția rusă a găsit aici monete din Bizantium, Nicea, Adrianopolis, Amastris, Feraia, Pilos, Nicomedia, Pergam, Petara, Heraclea, Bitinia și Apollonia Cariei, Chios, Ciscus, Lampsacia, Tios, Abdera. etc. precum și din orașele Pontului Stâng : Tiras, Callatis, Tomis, Dionysopolis, apoi mai jos, Mesembria, Anchialos, Nicopolis și chiar Marcianopolis.

Au fost găsite și monete regale de ale lui Lisimac, Prusias, Roemetalches, Inismeus, Chesmacagu, Ailios și Kanites.

Monetele regiilor din Sciția Mică au fost aduse fie de pelerinii greci plecați din orașele noastre pontice, fie — poate — chiar de sclavii sciți de pe corăbiile lor, sau chiar de pelerinii sciți complect grecizați *și aflați astfel în comunitate de viață și de cult cu coloniștii greci din Pontul Stâng.

No. 6
Met. Br.
Gr. 3,42
Mm. 14,05
Loc. ȘABLA
Pub. INEDIT

Av. APOLLON la fel cu precedenta. Privirea spre dreapta.
Rv. (B) ΑΣΙ (ΑΕ) vertical dreapta de sus în jos SPIC de grâu cu tije, dr. CIORCHINE de strugure cu craca în sus, st. (K) AN (I) vertical stânga, de sus în jos.

— 10 : Academia R. P. R. București.

Bună conservare. Stil foarte frumos.

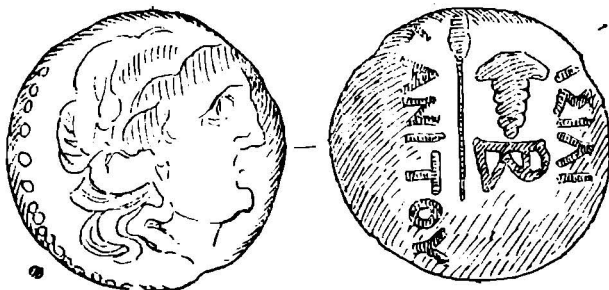
Rv-ul este identic cu al monetei autonome din Dionysopolis, purtând legenda prescurtată ΔΙΟ și Sigla magistratului ΗΡΕ. Av-ul acelaș, cu o mică deosebire de stil la chipul lui Apollon, în favoarea exemplarului Kanites, adică avem un stil superior la moneta scitică.

No. 7
Met. Br.
Gr. 4,10
Mm. 18,00
Loc. ACCILAR
Pub. INEDIT

Av. APOLLON. Privirea la dreapta. Părul buclat, cuprins de o cunună de ederă. Cerc perlat.
Rv. (B) ΑΣΙΑΕ (ΩΣ) vertical dreapta, de sus în jos CIORCHINE de strugure cu vâriul în jos, dr., SPIC de grâu cu tije lungă, st., ΚΑΝΙΤΟΥ vertical st., de sus în jos.

☞ siglă monogramată.

— 11 : V. Canarache, București.

Stil superior. Minunată patină verde-deschis. Ralieful figurii lui Apollon foarte pronunțat. Av-ul concav.

Am găsit această monedă împreună cu două autonome, răscolind pământul din jurul unor blocuri de piatră de fundație la marginea satului Vânători (Accilar), la cca 10 km. N de Mangalia. Punctul acesta este la 2 km., depărtare de satul Peceneaga, unde am găsit alte două monete ale lui Kanites, publicate în B.S.N.R. 1942.

Este de seos în evidență faptul că pe acest tip apare pentru a doua oară la monetele regilor sciți Strugurele caracteristic al Dionysopolis-ului și Spicul de grâu al Callatiei, alăturate, pe acelaș Rv.

Sigla monogramatică, deși foarte clară, este greu de deslușit, pentru că legătura literelor poate da loc la mai multe feluri de a le desluși. Sigure sunt literele ΠΟΛ și Υ iar literele Ι, Β, Π și Μ numai probabile.

Pot fi deci 4 litere probabile, iar sigure alte 4, acelea care ne-ar indica numele magistratului ΠΟΛΥ, pe care îl găsim și la alte monete scitice.

Aceeași siglă, dacă nu întocmai, cel puțin foarte apropiată, o vom găsi și la monetele Demetrei cu vâl de sub-nr. 9 și ale lui Heracles dela nr. 17.

No. 8

Met. Br.

Gr. 7,64

Mm. 23,00

Loc. TEKE-BALCIC

Pub. 1919

KNECHTEL

Av. DEMETRA cu vâl. Privirea la dreapta. De sub vâl, cozi lungi și răsucite cad pe grumaji, iar pe frunte coroană de spice. Impodobită cu colier și cercei.

Rv. ΒΑΣΙΛΕΥΣ vertical, dreapta de sus în jos
SPIC de grâu cu tije, mijloc, dreapta.
FACLA aprinsă, mijloc, stânga.
ΠΟΛΥ mijloc, sub spic și faclă.
KANITOI vertical stânga.

— 12 : V. Canarache, București.

Stilul splendid, conservarea bună. Marginile neregulate. Relieful foarte pronunțat. Patină frumoasă, roșie. Exemplarul, aflat azi în colecția personală, a fost găsit la Teke, lângă Balcic, și publicat de Knechtel în B.S.N.R. IV, 1919.

Este pentru prima oară când întâlnim la monetele Pontului Stâng o Demetră atât de frumos reprezentată, atât de bogat impodobită, cu colier și cercei, cu bucle care cad până pe umeri. Însăși figura Demetrei are o expresivitate cu totul alta decât cea obișnuită: o Demetră mai severă, mai marțială, mai mândră.

Trebuie să remarc negreșit inegalitatea și iregularitatea literelor depe Rv.

No. 9

Met. Br.

Gr. 6,70

Mm. 21,00

Loc. MANGALIA

Pub. INEDIT

Av. DEMETRA cu vâl. privirea spre dreapta. SPICE de grâu ies de sub vâl.

Rv. ΒΑΣΙ (ΔΕΥΣ), vertical dreapta, de sus în jos.
SPIC de grâu cu tija în jos, mijloc, dreapta.
FACLA aprinsă mijloc, stânga.
KANITOI vertical stânga, de sus în jos.

∇^α monogramat jos între spic și faclă.

— 13 : Roșculeț — Gatorno, București.

Moneta arată, față de cea dela nr. 7, cu totul altă mână de meșter. Are calmul și finețea caracteristice artei elenistice pure, ceea ce ne dă de bănuț că suntem în fața operei unui maestru monetar grec de frunte.

Av-ul foarte ridicat, țesăturile foarte pronunțate, dar relieful figurilor abea ridicat din masa metalului. Rv-ul aproape plat.

Identitatea siglei monetare cu cele dela nr. 7, 17 și cu numele desfășurat ΠΟΛΥ depe nr. 8 ar trebui să ducă la concluzia că toate patru monetele sunt opera aceluiaș maestru monetar. Aceasta în ipoteza că siglele sunt într'adevăr semnele maestrului. Dacă însă luăm în considerare cealaltă părere, după care atât monogramele cât și numele întregi ori prescurtate din câmpul Rv-ului monetelor pontice indică pe magistratul monetar, concluzia de mai sus nu mai poate fi valabilă.

Eu îmi permit să susțin formula magistratului monetar, în sprijinul căreia

...aș nota vizibila *diferențiere a stilului* și a manierei de lucru la cele patru exemplare citate.

Toate aceste patru monete au fost bătute sub *acelaș magistrat*, iar fiecare dintre ele a fost gravată de alt maestru monetar.

La nr. 7 și 9 putem fi siguri de prezența a doi măștri monetari diferiți, amândoi greci, apoi la nr. 8, și în special la nr. 17, este vizibil că la fiecare dintre ele a gravat altă mână. Avem de a face aici sau cu un artist grec aflat de multă vreme în slujba regilor sciți și depărtat deci de puritatea elenistică, sau cu un scit crescut și ridicat la școala monetarilor greci, cari lucrau la monetăriile indigene.

Avântul și vigoarea liniilor, atitudinea marțială și în special bogăția cu care este împodobită Demetra la nr. 8, sunt particularități pe cari nu le găsim decât la monetele lui Ailios cu Protomele cailor Dioscuri, cu coamele și dârlogii lungi, cu nările și vinele umflate.

Ce diferență între spicul sărac în boabe și cu tija lungă de tot dela nr. 7 și spicul plin, bogat, lung, cu tija încărcată de frunzulițe dela nr. 8?

La nr. 17 vom găsi cea mai vizibilă urmă de artă scito-elină în reproducerea pe Av a capului lui Heracles bătrân, cu barba scurtă și aproape chel.

ΠΟΛΥ e monogramat exact în acelaș mod ca pe 7, 9, și 17 și așezat exact în acelaș punct inferior din câmpul Rv-ului. Deși fiecare monetă e lucrată de alt maestru monetar, locul siglei arată că ea a fost pusă tocmai acolo, în acel loc fix rezervat numelui magistraților. De obicei, gravorii, nu-și permit să pue semnul lor în acest punct central al monetei ci — mai totdeauna lateral, sub un simbol secundar ori într'o parte laterală a câmpului.

Interesantă poate fi și remarca după care monetele 7, 9 și 17 sigur, dar poate și 8, purtând toate pe ΠΟΛΥ au fost găsite în *acelaș loc*, între Accilar și Peceneaga: nr. 7 a fost găsit de mine la Accilar, nr. 9 de Roșculeț, imediat la sud de această localitate, nr. 17 de Petre Mușat la Peceneaga, iar nr. 8, notat de Knechtel „lângă Mangalia” probabil în aceeași direcție.

No. 10

Met. Br.

Gr. 8,30

Mm. 23.00

Loc. GHIAUR-

SUIUCIUC

Pub. 1940

E. BECKER

Av. DEMETRA și CORE. Capetele accolte cu privirea la dreapta. Sub vâl coroanele din SPICE de grâu.

Rv. ΒΑΣΙΑΕ vertical dreapta, de sus în jos.
SPADĂ mijloc dreapta, cu vârful în jos.
SPIC de grâu cu tija lungă în jos, mijloc.
SPADĂ mijloc stânga, cu vârful în jos.
KANI vertical stânga, de sus în jos.
BIEΩ orizontal, jos sub spic și spade.

— 14 : V. Canarache ; 15 : Em. Becker, București.

Convexitate excepțională. Stilul și particularitățile scrisului depe Rv asemănătoare cu cele dela nr. 8.

Exemplarele din colecția mea au o foarte frumoasă patină verde. Acela al lui Emil Becker, patină neagră, deasemeni frumoasă.

Locul de gă sire pentru primul exemplar din colecția mea, e Ghiaursuiciuc, sat așezat pe locul unor întărituri antice, cam la jumătatea drumului dintre Capul Caliacra și Caverna, cca 4 km. NV de vechea Bizone. Moneta lui Becker a fost găsită în jurul Mangaliei ca și al doilea exemplar al meu, înregistrat aparte mai jos.

Ceeace dă mai multă însemnătate acestui tip, care, cu toată sărăcia numerică a monetelor scitice, apare deodată cu trei exemplare, este plusul de legendă depe Rv sau ceeace am numit noi semnul magistratului monetar. Aci apare interesanta însemnare BIEΩ care ne trimite imediat la localitatea Bizone, așezată pe teritoriul actualului port Caverna. Noi știm că acest oraș, Bizone, n'a

bătut monetă, deci nu are această dovadă de oraș grec autonom. Este deci de presupus că era locuit de populații indigene. Mai știm că orașul pretins al Crobizilor s'a scufundat în mare la începutul erei noastre, în urma unui cutremur. Dar mai observăm și altceva : Bizone este exact în centrul teritoriului în care s'au găsit majoritatea monetelor scitice adică între Teke și Mangalia. Chiar la Bizone s'au găsit cel puțin patru monete scitice, la Ghiaursuiciuc și Capul Caliacra, câțiva km. mai la Nord, alte aproape zece exemplare!

Dacă acest ΒΙΕΩ depe monetele noastre este într'adevăr o primă indicație de ordin geografic pe monetele regilor scii, amănuntul trebuie ținut la loc de seamă pentru cercetări viitoare. Și în special a se vedea dacă nu cumva Scitocrobizii localnici făcuseră din ΒΙΣΟ... ΒΙΕΩ... sau, dimpotrivă, poate coloniștii au grecizat pe ΒΙΕΩ...

No. 11
Met. Br.
Gr. 11,85
Mm. 26,20
Loc. MANGALIA
Pub. INEDIT

Av. DEMETRA și CORE la fel cu precedentă.
Rv. ΒΑΣΙΑΕ
SPADA - SPIC - SPADĂ.
KANI
ΒΙΕΩ, la fel cu precedentă,

— 16 : V. Canarache, București.

Este al treilea exemplar din moneda precedentă. I-am dat însă număr separat și am socotit-o variantă, din cauză că aci aflăm o greutate de 11,85 gr., adică 50 la sută mai mult decât la precedentă. Plusul de 3,50 gr. — dela 8,30 la 11,80 — nu poate fi o simplă întâmplare sau neînțelegere a maestrului monetar. De altfel nu numai prin mărirea flanului, dar și prin grosimea vizibilă a rondelii se poate observa că avem de a face cu un nominal deosebit. În orice caz, moneda dela nr. 10 aparține nominalului II cu 8 gr. rotunjit și exemplarul de față nominalului I cu 12 gr.

No. 11 a.
Met. Br.
Gr. 8, 25
Mm. 25,00
Loc. BALCIC
Pub. 1916 — ȘUTU

Av. DEMETRĂ ȘI CORE la fel cu precedentă.
Rv. ΒΑΣΙΑΕ vertical dreapta, de sus în jos.
SPADĂ cu vârful în jos, mijloc dreapta.
SPIC mic de grâu cu tija în jos.
SPADĂ cu vârful în jos, mijloc stânga.
KANI vertical stânga, de sus în jos.

— 17: În colecțiile din U.R.S.S. ; 18 : Muzeul de antichități, București.

Neavând la timp un rularaj bun, n'am putut reproduce în planșa respectivă această monetă, pe care am văzut-o de câteva ori la Muzeul din Mangalia, de unde a fost adusă la Muzeul de antichități din București. De aceea i-am făcut un loc suplimentar, sub nr. 11 a. Tipurile dela nr. 10 și 11 se deosebesc prin inscripția ΒΙΕΩ dar și prin aceea că spicul dintre cele două spade depe Rv este normal, egal cu spadele, în vreme ce aci este foarte mic, jumătate cât ele.

Exemplarul nostru a fost găsit în 1939 la NV de Mangalia, dincolo de gară. Al doilea, aflător în Muzeele din URSS, a fost găsit înaintea primului război mondial, la Balcic.

No. 12
Met. Br.
Gr. 7,88
Mm. 22,50
Loc. —
Pub. 1912 —
MUȘMOV

Av. DEMETRA și CORE la fel cu precedentă.
Rv. SPADA vertical dreapta cu vârful în jos.
SPIC mare de grâu cu tija în jos, mijloc.
SPADA vertical stânga, cu vârful în jos.
KANI vertical stânga, de sus în jos.
ΑΠΙΣ orizontal, jos, sub spade și spic.

— 19 : Muzeul de antichități al R. P. Bulgaria, Sofia.

Publicată de răposatul numismat bulgar Mușmov, în catalogul său „Monete antice în peninsula Balcanică”, piesa aceasta a fost reprodusă în 1916 în Tabela lui Suțu. Nu avem indicațiuni asupra provenienței. Am văzut în 1938 moneda la Sofia. E prost conservată și nu se poate obține o reproducere mai bună decât a lui Mușmov.

No. 13
Met. Br.
Gr. 8,05
Mm. 22,50
Loc. TEKE-BALCIC
Pub. 1933 —
CANARACHE

Av. DEMETRA și CORE la fel cu precedentă.
Rv. ΒΑΣΙΑΕΩΣ vertical dreapta, de sus în jos.
 2 SPICE de grâu cu frunzulițe pe tije, mijloc.
ΚΑΝΙΤΟΥ vertical stânga, de sus în jos.
ΒΑΚ orizontal, jos, sub spice.

— **20** : Muzeul de antichități al R. P. Bulgaria, Sofia ; **21** : Berlin ;
22 : Colecțiile din U. R. S. S. ; **23** : V. Canarache, București.

Stilul splendid. Bine cizelat și frumos rotunjită. Relieful Av-ului pronunțat și Rv-ul aproape plat. Moneta aceasta, găsită în 1929 la Teke, pe valea Batovel, Sud Balcic, mi-a fost adusă de d-na Moșescu. După expoziția din 1933, moneda a dispărut din colecția mea, nu știu în ce împrejurări. Un desen s'a publicat, dar n'am putut avea un mulaj, ca să fac aci o reproducere fotografică.

Alt exemplar, greșit prezentat de Pick în „Die Antiken Münzen Nordgriechlands” 1898, drept monetă autonomă din Tiras (Pl XIII, 6) se află în U.R.S.S. probabil în Muzeul de Antichități din Moscova. S'ar părea că Pick a luat-o după Uvaroff, unde are un diametru de 30 mm., dar îi lipsește greutatea. Un al treilea exemplar se află la Berlin, cu 22 mm. și 8,41 gr., iar al patrulea la Muzeul de Antichități din Sofia.

Este de remarcat că dacă am înlocui la această monetă a lui Kanites numai numele regelui ΤΑΝΟΥΣΑ cu acela al lui ΚΑΝΙΤΟΥ, am avea absolut același tip dela Tab VI, 26, a regelui TANUSA. Totul este identic: reprezentările Av-ului ca și ale Rv-ului, și chiar sigla magistratului monetar. Am indicat aici greutatea și diametrul exemplarului pierdut în 1933.

No. 13, a.
Met. Br.
Gr. —
Mm. 25,00
Loc. —
Pub. 1946
GHERASIMOV

Av. DEMETRA și CORE. Capetele acolate privind spre dreapta. Văl și coroană de spice. Jos, în stânga, contramarcă reprezentând pe HERMES ca petasos.
Rv. ΒΑΣΙΑΕ vertical dreapta, de sus în jos.
 FACLĂ (?) cu vârful în jos.
 SPIC cu tija în jos, mijloc.
 FACLĂ (?) vertical stânga, de sus în jos.
 ΚΑΝΙ vertical stânga, de sus în jos.

— **24** : Muzeul de antichități al R. P. Bulgaria, Sofia.

Am înregistrat această variantă tot cu caracter provizoriu, după ultimul studiu al lui Gherasimov, publicat, în „Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare” XV, p. 57, T. 11, Tab 28, nr. 3. Am notat explicația lui Gherasimov cu „două facle și la mijloc cu un spic de grâu” pentru Rv, deși nu sunt de acord cu d-sa când crede și aci ca și la celelalte monete similare, (nr. 10, 11, 12) că e vorba de două facle și un spic.

Forma celor două reprezentări de pe Rv-ul tipului cu Demetra și Core este, într'adevăr, curioasă, dar nu poate fi interpretată decât ca două spade sau alt.

obiect ce se va stabili în cercetările ulterioare. În orice caz, nu cunoaștem o *facă* care să aibă la un capăt trei linii transversale, atât de prelungite de ambele părți în afara corpului. O astfel de *facă*, nici stinsă nici aprinsă, nu găsim nicăeri în plastica Pontului Stâng, și nici aiurea.

E adevărat că și Mușmov le-a numit tot două *facă*, dar și el a greșit, ori, în lipsa altei explicații, a tolerat-o pe aceasta, cu atât mai mult cu cât *facă* este justificată ori unde apare Demetra.

Dacă azi nu putem aduce argumente că avem în față două *spade*, cred că, atunci când scrierile lui Herodot vor fi mai adânc cercetate, se va ajunge la capitolul care arată că Scitii aveau ca simbol sfânt loctiitor al zeului războiului, SPADA. Atunci ne va fi mai ușor să excludem alte interpretări ale acestor curioase reprezentări pe monetele regilor din Scitia Mică.

No. 14

Met. Br.

Gr. 1,35

Mm. 11.00

Loc. I. ȘERPILOR

Pub. 1855.

UVAROFF.

Av. HERMES cu petasos. Privirea spre dreapta.
Cerc perlat.

Rv. ΒΑΣΙ vertical dreapta, de sus în jos.
CADUCEUL fără aripi cu baza în jos.
KANI vertical stânga, de sus în jos.

— 25 : În colecțiile din U. R. S. S. ; 26 : I. V. Leondari, Iași.

Găsită pe Insula Șerpilor cu ocazia săpăturilor făcute de expediția arheologică rusă, împreună cu alte exemplare dela Kanites și Alios, moneda a fost publicată după 15 ani, în 1855, de Uvaroff în „Antiquités”, de unde a fost luată de Suțu pentru tabloul său din 1916. Uvaroff nu ne-a dat gramajul, nici nu a determinat-o.

În ultimul timp am primit o înștiințare și un desenm dela d. Ion V. Leondari, despre un nou exemplar: o monedă la fel cu aceea a lui Kanites, care are pe Av pe Hermes

D. Leondari indică 11 mm., și 1,35 gr. Locul de găsim; în jurul Mangaliei, în 1945. Din cauza greutateii atât de reduse de 1,35 gr., și a neînțelesei așezări a legendei pe Rv., va trebui totuși să-mi fac o ușoară rezervă asupra atribuirii acestei monede, în așteptarea ocaziei de a o vedea în original. Căci, poate fi vorba tot așa de bine de un exemplar asemănător al monetelor autonome din Callatis cu numele magistratului ΕΥΚΛΑ după cum arată desenul ce mi-a trimis d. Leondari. Am indicat gramajul și dimensiunea după acest exemplar dela Iași, dar ele nu trebuie luate în considerare decât după ce vom vedea moneda și vom confirma atribuirea.

No. 15

Met. Br.

Gr. —

Mm. 10,50

Loc. CAVARNA

Pub. 1933—

CANARACHE

Av. HERMES cu petasos. Privirea la dreapta.

Rv. ΒΑΣΙΑ vertical dreapta, de sus în jos.
CADUCEUL cu aripile în sus, la mijloc.
KANI vertical stânga, de sus în jos.

— 27 : În colecțiile din U. R. S. S.

S'ar putea trece la un loc cu precedentă, dar aripile Kerykeion-ului, care apar aci, și lipsa lor la celelalte, ne îndreptățește să o înregistrăm, ca variantă. Pick a publicat-o greșit pentru Tiras, fără text, în Tab. XIII, 7. În studiul meu din 1933 am înregistrat-o cu corectările cuvenite.

Desigur că Pick a luat-o din lotul monetelor găsite de expediția arheologică rusă din 1839 pe Insula Șerpilor, lot aflat în timpul cercetărilor sale la Odesa.

No. 16
Met. Br.
Gr. —
Mm. 15.50
Loc. —
Pub. 1898 —
PICK

Av. HERMES la fel ca pe cea precedenta.
Rv. ΒΑΣΤΑΕ vertical dreapta de sus în jos.
 CADUCEUL fără aripi, mijloc.
 KANI vertical stânga, de sus în jos.
 BAK orizontal, jos, sub Caduceu.

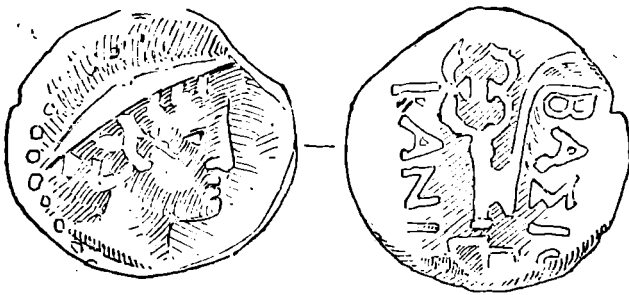
— 28 : In colecțiile din U. R. S. S.

Și exemplarul acesta l-am găsit greșit în Pick și l-am pus la punct în 1933. Aceeași lipsă de datare și gramaj. Pentru amândouă însă (15 și 16) putem lua ca măsură provizorie exemplarul d-lui Leondari, găsit în Mangalia și, ținând seamă de dimensiunile fotografiilor reproduse de Pick, îi putem da, cu aproximație, 1,25 gr. celei dela nr. 15 și 1,60 gr. acesteia. Desigur, fără titlu garantat și numai provizoriu. În cazul când am obține confirmarea, numai atunci, va trebui să înregistrăm un al patrulea nominal al monetelor scitice, acela de 2 gr.

No. 16 a
Met. Br.
Gr. 6,57
Mm. 21,00
Loc. DOBROGEA
Pub. INEDIT

Av. HERMES cu petasos. Privirea spre dreapta.
 Părul ondulat cu bucle căzând pe umeri.
 Cerc perlat.
Rv. ΒΑΣΙ vertical dreapta, de sus în jos.
 SPIC de grâu cu tija lungă, mult aplecată spre dreapta,
 CADUCEUL fără aripi, mijloc.
 KANI vertical stânga, de sus în jos.
 [o] în monogramă, orizont., jos, sub Caduceu.

— 29 a : V. Canarache, București.

Exemplar cu totul nou. Conservarea perfectă. Stilul arată o ușoară barbarizare în special la Rv. Am primit-o fără indicații precise asupra locului de găsim.

Pentru prima oară găsim o monedă pontică — în special scitică — de nominal mijlociu cu reprezentarea lui Hermes pe Av. și Caduceul pe Rv. De obicei,

atât la Kanites și la Sariakes cât și la Tomis și Callatis, — regi și localități unde apare Hermes — nu aflăm reprezentarea aceasta decât pe monete din cel mai mic nominal subdivizionar — Modulul cu peste 21 mm., și greutate de peste 7 gr. pune acest nou exemplar în grupa respectivă a monetelor cu Demetra singură, Apollon și Zeus.

Ceeace mai este nou la exemplarul de față, e apariția spicului de grâu culcat lângă Caduceu, în dreapta lui, paralel cu legenda ΒΑΣΙ. De asemeni, monograma magistratului monetar ΠΙΟ, sub Caduceu, apare pentru prima oară la monetele cu Hermes.

No. 17
Met. Br.
Gr. 8,60
Mm. 20,00
Loc. PECENEAGA
Pub. INEDIT

Av. HERACLES cu barbă. Privește spre dreapta. Părul scurt. Barba scurtă dar deasă și încârlionțată.
Rv. ΒΑΣΙΛΕΩ(Σ) vertical dreapta, de sus în jos. MĂCIUCA cu vârful în jos, mijloc, dreapta. TOLBA cu gura în jos, mijloc, stânga. KANITOIY vertical stânga, de sus în jos.

 jos sub măciucă.

— 29 : P. Mușat, Peceneaga.

Stilul indică unele particularități în afară sau alături de arta elenistică: La centru modulul monetar măsoară 4 mm. iar la margini numai 2 mm. Este bombață atât de mult, încât la mijloc dublează grosimea flanului. Buclele literelor din monograma de sub măciucă nu sunt rotunde, ci unghiulare. Cred că, desfășurată, monograma ar da literele ΠΟΛΥ ca și la nr. 7 și 9.

Moneta a fost găsită de P. Mușat, la marginea de Sud a satului Peceneaga,

Peceneaga este situată la 12 km NV de Mangalia, în imediata apropiere a satului Accilar, unde am găsit moneta din Tab II, 7, cu Apollon, strugurele și spicul de grâu, dar cu aceeași monogramă ca aici. Dacă luăm în considerare monetele dela nr. 9 și 7, cum și pe aceasta, iată *trei monete cu exact aceeași monogramă, din același centru de proveniență.*

În această regiune, am constatat un șir întreg de urme cari arată numeroase și mari așezări antice. Săpături organizate n'au fost făcute în această regiune unde *se ridică de jur împrejur* sute de movile funerare, unele izolate, altele apropiate și grupate în număr mare. Ele indică adevărate cimitire în apropierea unor întinse așezări antice, ale căror urme apar la fiecare pas.

Prin continuele arături și imprăștieri totale a ridicăturilor artificiale, movilele dispar în fiecare an tot mai mult. Când se ajunge la nivelul pământului, apar pe neașteptate morminte, obiecte și schelete răscolite de fiarele plugului.

Obiecte de bronz, ceramică și sticlă, inele din toate metalele, fibule, tot felul de podobe, cătărămi, vase, dar mai ales sute și mii de monete din toate epocile, în special monete ale Pontului Stâng, apar din abundență și fac de joacă co-

pilor. Aci, pe linia Tatlageac — Pervelia — Accilar — Peceneaga — Albești și către Sud până la capul de Vest al lacului Mangalia, trebuie căutată negreșit una sau multe așezări ale Sciților băștinași din sec. III în e. n.

No. 18

Met. Br.

Gr. 6,50

Mm. 22,00

Loc. MANGALIA

Pub. 1914 —

NETZHAMMER

Av. HERACLES cu barbă. Privirea spre dreapta.

Părul și barba buclate. În stânga jos.

DEMETRA cu vâl în contramarcă.

Rv. ΒΑΣΙ(ΑΕ) vertical dreapta, de sus în jos.

MĂCIUCA cu vârful în jos, mijloc.

KANI vertical stânga, de sus în jos.

Δ-Π nemonogramat, orizontal, jos sub

măciucă.

— **30** : V. Canarache, București; **31** : În colecția Ruszicka, Viena.

Am văzut această monetă în 1931 la Viena, în colecția moștenitorilor lui Leo Ruszicka.

Proasta ei conservare nu mi-a permis să clasific atunci monograma. Oxidarea continua să distrugă moneda, așa cum s'a întâmplat la acea epocă și cu alte monete pontice din colecția neingrijită a lui Ruszicka. Desemnul dela 1916 din Tabela lui Suțu arată un Δ și Π legate jos, pe Rv. Cred că e o greșală și că de fapt avem pe A și Π așa cum găsesc pe exemplarul ce mi-a parvenit de curând prin Dr. Burstin. Pe această monetă, identică cu cea a lui Ruszicka, găsesc pe A și pe Π nelegate între ele. Incolo, moneda e întocmai. Aceasta mă face să înregistrez ca unul și acelaș tip exemplarul cu A și Π legate, și pe acela în care literele sunt așa cum se văd la mine, adică A și Π nelegate.

No. 19

Met. Br.

Gr. 7,00

Mm. 22,80

Loc. MANGALIA

Pub. INEDIT

Av. HERACLES cu barbă. Privirea spre dreapta

Rv. ΒΑΣΙΛΑΕ vertical, dreapta, de sus în jos.

SPIC de grâu, dreapta mijloc.

MĂCIUCA stânga, mijloc.

KANI, vertical stânga, de sus în jos

— **32** : Roșculeț-Galorno, București.

Am văzut în 1945 această moneță la avocatul Roșculeț din Mangalia. Conservare mijlocie. După spusele proprietarului, a fost găsită în partea de SV a Mangaliei, pe malul drept al lacului, deasupra băilor de pucioasă. Se pare că după aceea — poate din patriotism — d. Roșculeț a vândut moneda, ca și exemplarul cu Demetra dela nr. 9, unui italian, care le-a dus în străinătate.

No. 20

Met. Br.

Gr. 6,80

Mm. 23,00

Loc. CALAIGIDERE

Pub. 1933 —

CANARACHE

Av. HERACLES tânăr. Privirea la dreapta.

Poartă blana Leului nemean.

Rv. ΒΑΣΙΛΑΕ vertical dreapta, de sus în jos.

MĂCIUCA cu vârful în jos.

TOLBA mijloc dreapta.

ARCUL mijloc stânga iese din teacă.

KANI vertical stânga de sus în jos.

— **33 — 34** : V. Canarache, București.

Admirabil stil și reprezentare, corespunzătoare epocii lui Alexandru al Macedoniei.

Patină neagră. Convexitatea Av-ului e rezultatul pronunțatului relief al chipului lui Heracles. Rv-ul plat. Marginile ușor și fin teșite. Toate literele lineare, cu capetele globulate.

Măciuca împodobită cu globule. Tăietura din marginea de sus a monetei nu este un defect de frapă și nici un semn ulterior de anulare. Cred că e un alt semn special, făcut la baterea monetei, al cărui sens rămâne să-l deslușim în viitor.

Moneta a fost găsită de mine în 1931 pe dealul din fața morii Tinef din Calaigidere. Al doilea exemplar, foarte prost conservat, dela 4 km. Vest Mangalia, pe locul numit Documaci.

Calaigidere se află situat cam la 20 km. Sud de Mangalia, 19 km. Vest de Sabla și cca 20 km. N. E. de Cavarna.

Pe dealul care domină satul sunt o serie de interesante temelii de zidire greco-romană. Aici, oridecâteori vin ploii mari, apele spală pământul și duc la vale sute și mii de monete. Nu exagerez spunând mii de monete. Copiii și oamenii din sat se întrec în culegerea lor, apoi le vând. Diferiți învățători perindați prin Calaigidere au plecat de aici cu multe monete.

Personal, am vizitat de câteva ori localitatea și am achiziționat vreo două exemplare scitice și 30 din Tomis și Caliat, dar n'am dat căutare celor care nu intrau în interesul colecției mele.

Este poate locul să precizez că aici, chiar pe dealul satului Calaigidere, a fost găsită piatra de hotar cuprinsă în C.I.L.III.7589, care precizează granița teritoriului rural al ținutului purtând inscripția:

F (INES) TERR (AE) CALL (ATIANORUM)

Înainte de 1900, veneratul arheolog bulgar Dr. Skorpil dela Varna, făcând importante cercetări în regiune, a executat săpături și la Calaigidere. Rezultatul lucrărilor le avea încă în 1938 bine puse la punct cu desene și măsurători, cu textul pregătit, dar nu știu dacă în ultimul timp au fost date publicității.

Din repetatele mele convorbiri cu Skorpil, la Varna, despre stațiunile greco-romane din Dobrogea, am ajuns la convingerea că la Calaigidere exista o vamă importantă. Numai această ipoteză ar explica imensa cantitate de monete scoase la iveală, și mai ales varietatea lor. Pentru epoca mai timpurie, trebuie căutate și aici urme ale așezărilor gospodărești scitice. În orice caz, pentru epoca romană, granița teritoriului rural de Sud al Callatis-ului este de necontestat aici.

Dealul Calaigidere ne-a scos monete dela Filip, Alexandru și Lisimac, autonome grecești și imperiale dela toate orașele Pontului Stâng: Tomis, Istros, Callatis, Dionysopolis, Olbia, Tiras, Odessos, Mesembria, Anchialos, și chiar dela Marcianopolis și Nicopolis, apoi dinari imperiali și bronzuri imperiale romane, o serie nesfârșită de monete bizantine și chiar medievale.

No. 21
Met. Br.
Gr. 8,20
Mm. 24,00
Loc. MANGALIA
Pub. 1914
NETZHAMMER

Av. HERACLES tânăr. Privirea la dreapta.
 Poartă blana Leului nemean. La stânga jos
 ROATA istrieană cu 4 spițe în contramarcă.
Rv. ΒΑΣΙΑ(Ε) vertical dreapta, de sus în jos.
 ΜΑCΙΥCΑ cu capul în jos, mijloc, dreapta.
 ΤΟΛΒΑ cu gura în sus, mijloc, stânga.
 ΚΑΝΙ vertical stânga de sus în jos.

— 35 : În colecțiile din U. R. S. S.

Din desemnul rămas dela Netzhammer nu putem avea elemente de caracterizare a exemplarului acesta. Pare a fi întocmai ca precedentul, cu excepția contramărcii, care indică clar roata istrieană cu patru spițe.

S'ar părea că în stânga de sus a Av-ului se poate recunoaște aceeași tăietură ca și la moneta precedentă, de astă dată mai în interior, nu tocmai la margine. Pe Rv, tăietura ori gaura pătrunde tot deasupra capului subțire al măciucii, cam în același loc ca la nr. 20.

No. 22
Met. Br.
Gr. 3,00
Mm. 15,50
Loc. CAVARNA
Pub. 1933 —
CANARACHE

Av. HERACLES tânăr, cu privirea spre dreapta.
 Blana Leului nemean îi cade bogat pe umeri.
Rv. ΒΑΣ (I) vertical dreapta de sus în jos.
 ΑΡCΥΛ cu baza în dreapta, dreapta mijloc.
 ΜΑCΙΥCΑ cu baza în jos, stânga mijloc.
 ΚΑΝΙ vertical stânga, de sus în jos.
 ΒΑΚ orizontal, jos sub cele două atribute.

— 36 : V. Canarache, București.

Modulul redus, din seria III-a. Are concavitatea aproape complet dispărută, formând un plat pe Rv. A fost găsită în 1927, chiar în incinta portului Căvarna, și provine cu siguranță din promontoriul de Sud al portului, de unde, în măsura surprării malului și mărginilor „imensei movile a lui Lisimac”, către mare și către port, atâtea monete prețioase au căzut în apele mării și apoi au fost aduse de curenți în apele liniștite ale portului.

No. 23
Met. Br.
Gr. 4,20
Mm. 14,80
Loc. C. CALIACRA
Pub. 1933 —
CANARACHE

Av. HERACLES la fel cu precedentă.
Rv. ΒΑΣΙΑ(Ε) vertical dreapta, de sus în jos.
 ΜΑCΙΥCΑ cu vârful în jos, mijloc.
 ΚΑ(ΝΙ) vertical stânga, de sus în jos.
 ΑΝ i monogramă, orizontal, jos, sub măciucă,

— 37 : V. Canarache, București.

Conservare mijlocie.

Am atribuit-o cu greu lui Kanites, din cauză că legenda nu e lizibilă. Numai litera A e valabilă. Din K nu se vede decât jumătatea de jos a piciorului. Tocmai această frântură de literă mi-a dat pe K excluzând pe Σ și astfel am identificat pe Kanites, abandonând pe Sariakes.

No. 24
Met. Br.
Gr. 3,10
Mm. 15,50
Loc. TEKE-BALCIC
Pub. 1933 —
CANARACHE

Av. DIOSCURII. Capetele accolate cu privirea la dreapta. Poartă bonete și coroane de lauri
Rv. ΒΑΣΙ(ΔΕ) vertical dreapta de sus în jos
PROTOMELE cailor Dioscuri cu stele în frunte.
KANI vertical stânga de sus în jos.

— 38 : Dr. Weischirchen, Sibiu.

În 1929 am văzut această monetă în colecția d-rului Weischirchen din Sibiu. N'am putut lua decât un mulaj slab și apoi am desenat-o. Posesorul e m'a lămurit că a cumpărat moneda în vara aceluiași an, dela Teke, pe valea Batovei, lângă Balcic.

H A R A S P E S

No. 25
Met. Br.
Gr. 10,10
Mm. 23,6
Loc. CALAIGIDERE
Pub. 1910—
REGLING

Av. DIOSCURII. Capetele accolale cu privirea la dreapta. Căciulile țuguiate. Cunună de lauri. Cerc perlat.
Rv. ΒΑΣΙΛΕΩΣ vertical dreapta de sus în jos.
AQVILA cu ciocul spre dreapta, mijloc.
FULGERELE sub aștia, jos.
ΧΑΡΑΣΠΟΥ vertical, stângă de sus în jos.
ME , monograma, jos sub fulgere.

— 39—40—41 : V. Canarache, București ; 42 : Lescovar, Constanța.
 43—44 : Băcăoanu, Constanța ; 45 : Muzeul de antichități al R. P. Bulgaria, Sofia.

În total se cunosc din acest tip șapte exemplare. Dela 1910, când Tacchella a publicat moneda, și până în 1933, când a apărut studiul meu, nu se cunoștea decât un singur exemplar. Grație cercetării satelor dobrogene în care apar de obicei monete, precum și colecțiilor particulare, urmărind în chip special monetele scitice, am ajuns să însumăm astăzi un total de șapte monete din Haraspes.

La acest număr se mai adaugă și exemplarul contramărcat de la nr. 25, publicat recent de Gherasimov.

Deși la prima vedere poți avea impresia că toate monetele sunt ieșite din același tipar, o atentă examinare m'a dus la concluzia că avem de a face cu opt tipare diferite. Acest amănunt este foarte important, pentru că exclude ipoteza unora dintre cercetători, după care Haraspes ar fi bătut foarte puține monete. Dacă tiparul ar fi fost la fel, ipoteza putea găsi justificare. Stilul, maniera de lucru și compoziția metalului, aceleași la toate monetele, arată neîndoios că ele se datoresc aceluiași gravor. Remarca e valabilă și pentru monograma magistratului monetar, cu literele M și E legate între ele, monogramă care se repetă întocmai pe toate monetele lui Haraspes. Tiparele însă, toate sunt diferite.

Voi aminti că Tacchella a publicat greșit moneda aceasta, citind ΑΔΡΑΣΠΟΥ în loc de ΧΑΡΑΣΠΟΥ. După el, Babelon a făcut aceeași greșală, ba chiar una în plus, crezând că Haraspes este un rege al... Siriei, Ahea în 1910, M. Regling a publicat în „Corolla Numismatica” un studiu mai complet și mai exact, eliminând greșelile lui Tacchella și Babelon, și înregistrând pentru prima oară corect moneda în chestiune.

No. 25 a
Met. Br.
Gr. —
Mm. —
Loc. —
Pub. GHERASIMOV

Av. DIOSCURII. Capetele acolate cu privirea la dreapta. Căciulile țuguiate. Cununi de lauri. Stânga jos sub ureche ZEUS în contramarcă.
Rv. ΒΑΣΙΛΕΩΣ
 AQUILA-FULGERE.
 ΧΑΡΑΣΜΟΥ.
 La fel cu precedentă.

ME monogramal, jos sub fulgere.

— 46 : Muzeul de antichități al R. P. Bulgaria, Sofia.

Moneta aceasta, pe care n'am avut timp să o plasez la locul ei în Tabela respectivă, ne-a fost adusă la cunoștință tot prin Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare XV, în comunicarea lui Th. Gherasimov, directorul Muzeului din Sofia: „Les monnaies antiques contramarcuées de la Moesië et de la Thrace”, 1946, nr. 57, Tab 28, care mi-a parvenit abia când studiul de față era sub tipar.

Avem exact acelaș tip ca al monetei lui Haraspes delà nr. 25, cu deosebirea numai a contramărcii depe Av cu figura lui Zeus.

Am înregistrat acest exemplar la un număr separat, ca o variantă, după desemnul lui Gherasimov, tot cu titlu provizoriu, până când vom avea un mular și datele necesare asupra monetei dela Sofia.

T A N U S A

No. 26
Met. Br.
Gr. 8,65
Mm. 24,50
Loc. BALCIC
Pub. 1916 —
SUTU

Av. DEMETRA și CORE. Capetele acolate cu privirea la dreapta. Văl și coroane de spice. Cerc perlat. HERMES în contramarcă, jos stânga.
Rv. ΒΑΣΙΛΕΩ(Σ) vertical dreapta de sus în jos. 2 SPICE de grâu cu tije lungi și frunzulițe. ΤΑΝΟΥΣΑ vertical dreapta de sus în jos. ΒΑΚ orizontal, jos, sub spice.

— 47 : În colecțiile din U. R. S. S., 48 : Muzeul de antichități al R. P. Bulgaria. Varna.

Stilul frumos. Convexă, cu marginile teșit tăiate. Am reprodus-o după copia fotografică din Tab I, 9 a lui Sutu, care arată o perfectă conservare.

A fost găsită în 1916 lângă Balcic, împreună cu alte două monete scitice, un Kanites și un Sariakes.

Al doilea exemplar, cel dela Varna, a fost găsit pe apa Batovei (Zyras), la Teke, între Balcic și Varna.

A K R O S A S

No. 27
Met. Br.
Gr. —
Mm. 17,00
Loc. MANGALIA
Pub. 1910
TACHELLA

Av. ZEUS cu privirea spre dreapta. Părul buclat. Coroană de lauri. Barbă scurtă.
Rv. ΒΑΣΙΛΕ vertical dreapta de sus în jos. CORNUL ABONDENTEI cu vârful în jos, întors spre dreapta, la mijloc. ΑΚΡΟΣ(Α) vertical stânga de sus în jos. AN orizontal, jos, sub corn.

— 49 : Muzeul de antichități al R. P. Bulgaria, Sofia.

A fost găsită la Mangalia și publicată în 1910 de Tacchella, după care Suțu a luat-o în desemn, pentru tabela lui din 1916.

No. 28

Met. Br.

Gr. 6,40

Mm. 21,00

Loc. C. CALIACRA

Pub. SEVEREANU

Av. DEMETRA și CORE. Capetele acolate cu privirea la dreapta. Vâl și coroane din spice de grâu.

Rv. ΒΑΣΙΑΕ(ΩΣ) vertical dreapta de sus în jos. 2 SPICE de grâu cu tije și frunzulițe, mijloc. **AKPOΣA** vertical stânga de sus în jos. **EY** orizontal, jos, sub spice.

— 50 : Colecția Severeanu, București.

Remarca de seamă ce trebuie făcută la această monetă este perfectă asemănare a stilului și atitudinii Demetrel și Corei cu acelea de pe moneta lui Kanites dela nr. 9, unde avem pe Demetra singură, fără Core, Apoi, trebuie remarcată și sigla **EY** care apare pentru prima oară pe monetele regilor sciți.

No. 29

Met. Br.

Gr. 7,80

Mm. 24,30

Loc. GHIAUR-SUIUCIUC

Pub. 1933 — CANARACHE

Av. DEMETRA și CORE. La fel cu precedenta, plus cerc perlat.

Rv. ΒΑΣΙΑΕ vertical dreapta de sus în jos. 2 SPICE de grâu cu tije și frunzulițe mijloc. **AKPOΣA** vertical, stânga de sus în jos. **ANAP** orizontal, jos sub spice.

— 51 : V. Canarache, București.

Foarte ridicate în relief figurile de pe aversul convex. Stilul și conservarea perfecte. Toate literele legendei și ale siglei au extremități lineare globulate.

Cele patru litere ale siglei strâns legate între ele la capetele de jos ale liniilor.

Este cazul poate să amintesc aici părerea unor cercetători după care numele regelui Akrosas, așa cum ne apare pe toate monetele **AKPOΣA** ar fi o prescurtare a lui **AKPOΣANΔPOY**, așa, cum îl găsim prescurtat pe **KANITOIY** și **KANI**. Ceeace noi considerăm ca nume al magistratului monetar în adaosul orizontal de jos, sub **AN-ANΔP** ori **ANΔPE** ar fi deci pur și simplu partea finală a numelui **AKPOΣANΔPOY**. Nu sunt de acord, și iată de ce:

- 1) Literele care formează pe **AKPOΣA**, plasate separat în stânga, nu sunt niciodată legate între ele;
- 2) Literele de jos, orizontale, formând pe **AN-ANΔP** ori **ANΔPE** sunt totdeauna strâns legate între ele.
- 3) Apoi, mărimea literelor din prima și a doua parte nu este niciodată egală;
- 4) Dacă ar fi cum spun ceilalți, atunci unde este **O** și **Y** ca să formeze finalul **ANΔPOY**.
- 5) Iar în cazul când s'ar admite, prin extraordinar, părerea lor, așa mai întreba: este posibil ca **AKPOΣA** unit cu **ANΔP** să dea **AKPOΣAANΔPOY** fără să intervie doi de **A** la mijloc? Iar cu doi de **A** la mijloc, numele apare în grecește ca o imposibilitate.

Deci, trebuie să admitem pe AKPOΣA ca nume al regelui și pe ANΔPE.. ca magistrat.

No. 30
Met. Br.
Gr. 7,90
Mm. 22,00
Loc. G[†] IAUR-
SUIUCIUC
Pub. 1933 —
CANARACHE

Av. DEMETRA și **CORE**. La fel ca precedentele.
Rv. BAΣIAE vertical dreapta de sus în jos.
 2 **SPICE** de grâu cu tije și frunzulițe, mijloc.
AKPOΣA vertical, stânga, de sus în jos.
ANΔP E monogramat orizontal, jos sub spice.

— 52 — 53 : V. Canarache, 54 : Colecția Severeanu, București.

Toate literele siglei legate între ele, ca și la precedentă. Numai litera E, literă nouă față de nr. 29, desfăcută vizibil de restul inscripției ANΔP. Remarcabilă apariția acestui E izolat la sfârșitul lui ANΔP fără a fi precedat de spațiu gol rezervat unei alte litere. Nu putem avea așa dar, în nici un caz pe ANΔPOY, ceea ce este concludent pentru cele spuse la explicarea monetel anterior.

No. 31
Met. Br.
Gr. 8,85
Mm. 23,00
Loc. C. CALIACRA
Pub. 1933 —
CANARACHE

Av. DIOSCURII. Capetele acolate cu privirea la dreapta. Căciulile țuguiate împodobite cu cununi de lauri. Plete ondulate. Cerc perlat.
Rv. BAΣIAE vertical, dreapta de sus în jos.
PROTOMA unui singur cal Dioscur cu stea în frunte, mijloc.
AKPOΣA vertical stânga de sus în jos.
ANΔP E monogramat, orizontal, jos sub cal.

— 55 : V. Canarache, București.

Stil superb, execuție și conservare admirabilă. Patină verde. Toate literele inscripției, globulate. Steaua din fruntea calului foarte mare. Am găsit această monedă chiar pe promontoriul dela Capul Caliacra.

No. 32
Met. Br.
Gr. 9,70
Mm. 27,00
Loc. CALAIGIDERE
Pub. 1933 —
CANARACHE

Av. DIOSCURII la fel ca precedentă.
Rv. BAΣIAE vertical dreapta, de sus în jos.
 2 **PROTOME** de cal cu stele în frunte, mijloc.
AK(POΣA) vertical stânga, de sus în jos.
ANΔP monogramat, orizontal, jos sub cai.

— 56 : București.

Patină verde. Flanul foarte întins. Găsită la Calaididere. Prezentată la expoziția din 1933, această monedă a dispărut din colecția mea odată cu un exemplar din Kanites.

A I L I O S

No. 33
Met. Br.
Gr. 8,20
Mm. 23,75
Loc. MANGALIA
Pub. 1940 —
AL. ST. GEORGES

Av. DIOSCURII. Capetele accolate cu privirea la dreapta. Căciunile mult țuguiate. Coroane din foi de lauri. Cerc perlat.
Rv. ΒΑΣΙΛΕΩΣ vertical dreapta, de sus în jos. 2 PROTOME ale cailor. Dioscuri, mijloc. ΑΙΔΙΟΣ vertical stânga, de sus în jos.

Κ monogramat, orizontal, jos sub protome.

— 57 : Muzeul de antichități, București ; 58 : Muzeul de antichități al R. P. Bulgaria, Sofia ; 59 : Cab. Gotha.

Moneta aceasta, aflată azi în Muzeul de Antichități din București, a fost adusă la cunoștința noastră de St. Georges, în ședința publică a Soc. Numismatice Române, în 1945. Greutatea 8,20 g., diametrul 23,75 mm. A fost găsită la Mangalia. A publicat-o în Cercetări Numismatice Române 1940.

După această comunicare, Th. Gherasimov a publicat în „Studia H. P. Serdicensia I, XXXVIII”, Sofia cu toate formele de rigoare, câteva exemplare din Allios, între care și pe cel de față, grupând așa dar trei exemplare din Allios cu monograma T.K.; cel dela București, cel dela Sofia cu 8,66 gr. și 22 mm. și al treilea la Gotha, cu 22 mm și 6,57 g., găsit la Aquae Calidae, pe teritoriul Republicii Populare Bulgaria.

No. 34
Met. Br.
Gr. 10,12
Mm. 24,00
Loc. SABLA
Pub. 1945 —
GHERASIMOV

Av. DIOSCURII. La tel cu precedentă.
Rv. ΒΑΣΙΛΕΩΣ vertical dreapta, de sus în jos. 2 PROTOME ale cailor Dioscuri, mijloc. ΑΙΔΙΟΣ vertical stânga de sus în jos. TAE orizontal, jos, sub protome.

— 60 : Academia R. P. R. București.

Preotul Tițev, dela Sabla, a trimis în 1932 d-lui Moșil, pentru Academie, această interesantă monetă, găsită în localitate, în ruinele de pe malul mării, spre Surtuchioi.

Din cauza ruginii și a neclarității literelor, moneda a fost înregistrată la Cabinetul Numismatic sub nr. 20374, ca fiind a lui Akrosas și publicată astfel în C. A. N. 1936, XII. Revizuită mai târziu de Gherasimov, (după apariția tipului similar al lui Al. St. Georges, care a ușurat determinarea prin analogie), a fost definitiv clasată ca ΑΙΑΙΟΣ cu sigla ΤΑΕ în aceeași „Studia H. P. Serdicensia” I. M. C. M. XXXVIII.

No. 35 ●

Met. Br.

Gr. —

Mm. —

Loc. BULGARIA

Pub: GHERASSI-MOV

Av. HELIOS capul în față, aplecat puțin în jos.
Nu se văd bucle. Are mai puține raze ca la exemplarul următor.

Rv. ΒΑΣΙΑΕ sus orizontal.

2 ROZETE la mijloc.

TOM monogramat, în st. rozetelor, mijloc.

ΑΙΑΙΟΣ, orizontal, mijloc.

— 61 : În colecțiile din U. R. S. S. ; 62 : În colecțiile din R. P. Bulgaria.

Am înregistrat determinarea după Oresnihov și Uvaroff, pentru exemplarul din Insula Șerpilor, urmată de aceeași pentru exemplarul din Bulgaria, publicat de Gherasimov. Eu nu am văzut niciunul din ele decât din reproduceri, astfel că — până la altă probă — trebuie de menținut sigla TOM la locul indicat, deși așa fi de părere că e posibil să avem deaface cu aceeași monetă în care se citește ME în loc de TOM. Totuși, nu-i pot da decât locul convenit, aparte, după indicațiile celor ce au publicat moneda respectivă.

Mo. 35 a.

Met. Br.

Gr. 3,80

Mm. 17,00

Loc. CAVARNA

Pub. INEDIT

Av. HELIOS capul în față. Părul buclat cade pe umeri. Raze de jur împrejur.

Rv. ΑΙΑΙΟΣ dreapta, de sus în jos.

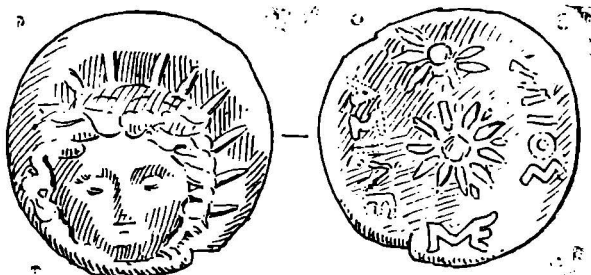
2 ROZETE mari, una sub alta, mijloc.

ΒΑΣΙΑΕ stânga de sus în jos.

ME monogramat, jos, sub rozete.

— 63 : V. Canarache, București.

Exemplarul acesta, într-o excepțional de bună conservare, a intrat în colecție după ce Gherasimov a publicat la Sofia, exemplarul precedent asemănător aceluia

găsit în Insula Șerpilor de expediția rusă dela jumătatea secolului trecut. Moneta mea este diferită de cea dela Moscova și a lui Gherasimov prin prezența mo-

nogramei M și E legate, la fel cu monograma depe modulul mare Haraspes cu Dioscurii. In plus — legenda este inversat plasată, adică, sus vertical ΑΙΛΙΟΕ și jos, în aceeaș poziție ΒΑΣΙΛΕ — curiozitate pe care o întâlnim pentru prima dată la monetele scitice, ceea ce ne dă posibilitatea înregistrării unui amănunt în plus pentru o manieră particulară greco-scită locală în arta monetară locală.

S A R I A K E S

No. 36

Met. Br.

Gr. 3,10

Mm. 16,00

Loc. CAVARNA

Pub. 1933 —

CANARACHE

Av. HERACLES bătrân, cu barbă, privind spre dreapta.

Probabilă contramarcă nedeslușită.

Rv. ΒΑΣΙ(ΑΕ) vertical, dreapta, de sus în jos.
TOLBA la mijloc.

ΣΑΠΙ(A) vertical, stânga, de sus în jos.

— 64 : V. Canarache, București; 65 : In colecțiile din U. R. S. S.

Stilul aproape barbar. Gura lui Heracles întredeschisă. Frața slabă. Relieful foarte redus. Curioasă este urma unei contramărci pe Av, deasupra nasului, și alta la locul obișnuit, peste ureche. Tipul acestor contramărci, compuse din două forme egale și alăturate, formează un fel de inimă. Cred că nu e vorba de o contramarcă propriu-zisă, ci de un semn oarecare al maestrului monetar, pus aici fără sens.

Pick a publicat greșit și această monetă în Tabela sa din 1898 pentru Tiras.

După ce un exemplar similar a intrat în colecția mea, am publicat-o just și cu toate formele, în studiul din 1933.

No. 37

Met. Ar.

Gr. 3,66

Mm. 19,00

Loc. MANGALIA

Pub. —

FL. CONDURACHI

Av. APOLLON laureat, cu privirea la dreapta.

Rv. Β(ΑΣΙΑ)ΕΩΣ vertical, dreapta de sus în jos.

SPIC de grâu cu tije și frunzulițe, mijloc, dr.

MĂCIUCA cu baza în jos, mijloc.

TOLBA cu arcul și săgețile, mijloc stânga.

ΣΑΠΙΑΚΟ(Υ) vertical stânga, de sus în jos.

Π monogramat, jos sub spic și măciucă.

— 66 : Academia R. P. R., București.

Este pentru prima oară că aflăm la monetele regilor sciti din Pontul Stâng o drahmă de argint. Moneta a fost găsită în 1940 lângă Mangalia, și posesorul ei, Ionașcu, a trimis-o Academiei R. P. R.

Admirabil stil al epocii alexandrine, moneta aceasta aduce mai multe elemente esențiale pentru studiul nostru:

1. Numele lui Sarias apare aici pentru prima oară la genitiv ca ΣΑΠΙΑΚΟΥ ceea ce ne îndreptățește să credem că ar trebui să-l numim Sariakes, nu Sarias, cum a fost obișnuit până acum;

2. Avem oare deaface într'adevăr cu o drahmă, prima drahmă scitică la noi? Întrebarea stârnește multă emoție și oarecare îngrijorare, deoarece:

a) Drahma nu corespunde unei drahme adevărate din sistemul atic, cel mai răspândit în monețaria acestei epoci. În loc de 4,379 g. cu toleranța obișnuită în plus ori în minus, la drahma lui Sariakes al nostru găsim numai 3,66 gr. Nu este posibilă o lipsă atât de mare la argint, cu atât mai mult cu cât exemplarul este neuzat, neredus prin oxidare ori frapă neregulată. Avem în față un exemplar aproape „a fleurs de coins”. Dacă socotim obolul la 0,730 g, constatăm că drahma noastră conține numai cinci oboli în loc de șase. Nu știu dacă nu am putea-o numi Pentobol, ca pe un nominal specific local, aflându-ne astfel în circuitul unui nou sistem monetar introdus în Sciția Mică, odată cu schimbările provocate de ofensiva lui Alexandru, în această regiune.

b) Metalul nu este un argint superior, ca la drahmele contemporane, ci are un aliaj a cărui compoziție ar putea explica diferența de greutate;

c) Diferența de o șesime din greutatea normală ar mai putea fi justificată și prin aceea că monețarii regilor sciți, nebătând monedă cu caracter general de circulație, nu dădeau importanță prea mare greutății, căci nu li se cerea nicăeri garanție;

3. Curioasă este și apariția împreună a tuturor atributelor lui Heracles: Măciuca, Tolba cu Arcul și Săgețile, alături de Spic, pe Rv-ul unei monede în al cărui Av găsim pe Apollon nu pe Heracles;

4. Asemănarea atât de izbitoare a acestei monede cu drahma lui Alexandru și cu acelea ale Callatiei, mai ales în privința Rv-ului, care este aproape identic.

5. Monograma magistratului ΠΥΡ aci la fel ca și pe celelalte două monede de bronz ale lui Sariakes, este de luat în considerare, atunci când se vor trage concluzii generale.

6. Cel mai important aport pe care ni-l aduce această descoperire este că Pentobolul lui Sariakes fixează încă odată epoca monetelor regilor sciți: începutul celui de al treilea secol înaintea erei noastre.

No. 38
Met. Br.
Gr. —
Mm. 17,00
Loc. —
Pub. 1933

CANARACHE

Av. APOLLON. Privirea spre dreapta.
Rv. ΒΑΣΙΛΕΥΣ vertical, dreapta de sus în jos.
TRIPODIUL cu baza în jos, mijloc.
ΣΑΡ(ΙΑ) vertical stânga, de sus în jos.
AN monogramă, jos, sub Tripodiu.

— 67 : În colecțiile din U. R. S. S

Găsită tot în Tabela lui Pick, pentru Tiras, fără nicio altă lămurire. Nici proveniența nu ne este indicată. Ca și pe celelalte exemplare aflate în aceeași situație neclară pentru Pick la 1898, cred că monetele acestea el le-a văzut la Odesa și că făceau parte din numeroasele monede aduse depe Insula Șerpilor în 1839. E o simplă supoziție, care nu ne dă dreptul la o datare.

No. 39
Met. Br.
Gr. —
Mm. 20,00
Loc. —
Pub. 1912

MUȘMOV

Av. DEMETRA cu privirea spre dreapta. Poartă vâl lung, de sub care ies pe frunte cunune de spice.

Rv. ΒΑΣΙΑ(Ε) vertical, dreapta, de sus în jos. 2 SPICE de grâu cu tije și frunzulițe, mijloc. ΣΑΡΙΑ, vertical, stânga, de sus în jos.

— 68 : Muzeul de antichități al R. P. Bulgaria, Varna.

Despre această monetă, Mușmov — din al cărui catalog am luat-o — nu ne dă nicio dată, astfel că nu putem înregistra gramajul și locul de găsim. N'am avut prilejul s'o văd la Muzeul din Varna, unde ași fi putut afla ceva date asupra ei.

Acum câțiva ani, mi s'a adus o monetă similară, găsită în 1938, la Surtuchiol, lângă Capul Caliacra. În felul acesta, deși este o deosebire prin apariția unei monograme, vom găsi date mai exacte la următoarea.

No. 40
Met. Br.
Gr. 5,10
Mm. 20,00
Loc. SURTUCHIOI
Pub. INEDIT

Av. DEMETRA întocmai ca la precedenta.

Rv. ΒΑ(ΣΙΑΕ) vertical, dreapta de sus în jos. 2 SPICE de grâu cu tije și frunze, mijloc. ΣΑΡΙΑ vertical, stânga de sus în jos.

☐ monogramat, jos, sub spice.

— 69 : V. Canarache, București.

Patină gris. Stil de valoare mijlocie. Mărginile nu sunt teșit tăiate, ca la celelalte. În schimb, sunt frumos și regulat crestate, formând dantelarea caracteristică dinarilor republicani târzii.

○ excepțională asemănare ca tip, și mai ales ca stil, cu unele monețe nepublicate încă din colecția mea, ale autonomului Dionysopolis.

Exemplarul acesta a fost găsit în 1939 lângă Capul Caliacra, în satul Surtuchioi de pe malul mării, în regiunea peșterilor așa zisilor troglodiți, loc în a cărui apropiere s'au aflat și alte monete ale regilor sciți.

No. 41
Met. Br.
Gr. 4,70
Mm. 17,00
Loc. BALCIC
Pub. 1933 —
CANARACHE

Av. HERA cu privirea la dreapta. Cerc perlat.

Rv. ΒΑΣΙΑ(Ε) vertical, dreapta, de sus în jos. SPIC de grâu cu tije și frunze, mij. dreapta. ΜΑΚΙΟΥΑ cu baza în jos, mijloc stânga. ΣΑΡΙΑ vertical stânga, de sus în jos.

☐ monogramat, sus, stânga peste măciucă.

70 : V. Canarache, București.

Av-ul rău conservat. Rv-ul foarte bine. A fost găsită pe drumul Gavarnai, imediat lângă Balcic.

No. 42
Met. Br.
Gr. 3,90
Mm. 16,10
Loc. CALAIGIDERE
Pub. 1933
CANARACHE

Av. HERA cu privirea la dreapta. Părul legat
 . cu Panglică. Cerc perlat.
Rv. ΒΑΣΙΑ(Ε) vertical dreapta. de sus în jos.
 ΜΑCΙUCĂ cu vârful în jos, mijloc, dreapta.
 SPIC de grâu cu tije și frunze mijloc, stânga.
 Π monogramat, sus, dreapta, peste măciucă.

— **71** : În colecțiile din U. R. S. S. ; **72** : Muzeul de antichități al R. P. Bulgaria, Varna ; **73** : Direcțiunea Școlii Primare Balcic ; **74** : V. Canarache, București.

De fapt, această moneță este o ușoară variantă a celei dela nr. 41. Deosebirea e la Rv : într'una spicul e în stânga și măciuca în dreapta, iar la cealaltă invers. Asemenea, monograma odată e sus în dreapta, altădată sus în stânga.

Muşmov, care a publicat-o în catalogul său sub nr. 5806, n'a dat, ca de obicei, niciun amănunt. Ulterior, găsindu-se alte trei exemplare, am putut preciza gramajul și locurile de găsim : două la Balcic și una la Calaidere. Ceeace înțerează mai mult la aceste două exemplare, este monograma, exact aceeași, ca litere și formă de așezare a literelor în monogramă, ca în unicatul de argint al lui Sariakes, dela nr. 37. Desfășurarea monogramei ne dă pe același ΠΥΡ, care nu poate fi decât numele magistratului, fapt care confirmă că aceste două tipuri de bronz sunt contemporane cu nr. 37, adică la începutul secolului III.

În altă ordine de idei, trebuie să atrag atenția că eu am văzut măciucă, și nu facă stinsă, așa cum descrie Muşmov. Rămân la măciucă, cu atât mai mult cu cât exemplarele bine conservate ce am avut în mână exclud orice posibilitate de a vedea o facă.

No. 43
Met. Br.
Gr. —
Mm. 14,00
Loc. —
Pub. —

Av. HERMES cu Petasos. Figură îmbătrânită
 cu privirea la dreapta.
Rv. ΒΑΣΙ (ΑΕ) vertical, dreapta, de sus în jos.
 CADUCEUL fără aripi, la mijloc.
 ΣΑΠΙ(A) vertical stânga, de sus în jos.

— **75** : În colecțiile din U. R. S. S.

Greșit publicată de Şutu în Tab. la nr. 16 cu Rv-ul exemplarului dela nr. 17.

SEMNELE MAGISTRAȚILOR DEPE 33 MONETE SCITICE

No. crt.	SEMNLUL MAGISTRA- TULUI	MONO- GRAMAT	DESFĂ- ȘURAT	KANITES	HARASPES	TANUSA	AKROSAS	AILIOS	SARIAKES	TOTAL
1	ΑΠ = ΑΠ°	•		1						1
2	ΑΡΙΞ		•	1						1
3	ΑΝ = ΑΝ	•	•	2			1		1	4
4	ΑΝΔΡ = ΑΝΔΡ	•					2			2
5	ΑΝΔΡΕ = ΑΝΔΡΕ	•					2			2
6	ΒΑΚ		•	5		1				6
7	ΒΙΞΩ		•	2						2
8	ΕΥ		•				1			1
9	ΜΕ = ΜΕ	•			2			1		3
10	Π°ΛΥ		•	1						1
11	Π° = Π°Λ	•		3						3
12	Π° = Π°	•							1	1
13	ΠΥΡ = ΠΥΡ	•							3	3
14	ΤΑΕ		•					1		1
15	Κ = ΚΤ	•						1		1
16	Τ° = ΤΟΜ	•						1		1
		10	8	15	2	1	6	4	5	33

Semne identice sau apropiate la orașele vecine regatului scit

Nr. crt.	SEMNLUL	MONO- GRAMAT	DESFĂ- ȘURAT	ODESSOS	DIONYSO- POLIS	CALLATIS	TOMIS	ISTROS	TOTAL
1	°ΑΝ		•					•	1
2	ΑΠ°Λ		•			•	•		2
3	ΑΡΙΞ		•					•	1
4	ΕΥ		•			•			1
5	ΜΕ	•					•		1
6	ΜΕΝΕ		•				•		1
7	Π°		•			•			1
8	Π°ΛΥΙ		•			•			1
9	ΠΥΡΙΟΥ		•			•			1
10	Π°CEI		•				•		1

LOCALITAȚILE UNDE AU FOST GĂSITE MONETELE REGILOR SCITI

Nr. crt.	LOCALITA- TEA	PUBLICAT	INEDIT	KANITES	HARASPES	TANUSA	AKROSAS	AILIOS	SARIAKES	TOTAL
1	MANGALIA . .	7	3	6	1	—	1	1	1	10
2	TATLAGEAC .	1	—	1	—	—	—	—	—	1
3	ACCILAR . . .	—	1	1	—	—	—	—	—	1
4	PECENEAGA .	1	1	2	—	—	—	—	—	2
5	CARAHARMAN	2	—	—	2	—	—	—	—	2
6	SILISTRA . . .	1	—	1	—	—	—	—	—	1
7	CALAIGIDERE .	3	—	1	1	—	—	—	1	3
8	SABLA	1	2	2	—	—	—	1	—	3
9	SURTUCHIOI .	—	1	—	—	—	—	—	1	1
10	CAP CALIACRA	2	1	1	—	—	2	—	—	3
11	GHIAURSUIU- CIUC	3	—	1	—	—	2	—	—	3
12	CAVARNA . . .	3	1	2	—	—	—	1	1	4
13	BALCIC	4	—	2	—	1	—	1	—	4
14	TEKE	3	—	3	—	—	—	—	—	3
15	AQVAE CALIDAE	1	—	—	—	—	—	1	—	1
16	LEVKH	2	—	1	—	—	—	1	—	2
17	NECUNOSCUȚ .	4	—	1	1	—	—	—	2	4
	TOTAL . . .	38	10	25	5	1	5	6	6	48

TABLOU COMPARATIV ASUPRA REPREZENTĂRIILOR DEPE MONETELE SCITICE ȘI DEPE ACELEA ALE ORAȘELOR VECINE *)

Nr. crt.	REPREZENTAREA PE MONETELE SCITICE	Av.	Rv.	C. m.	ODESSOS	DIONYSO- POLIS	CALLATIS	TOMIS	ISTROS
1	ZEUS	●	●	●	●	●		●	
2	APOLLON	●			●		●	●	●
3	DEMETRA	●	●	●	●	●	●	●	●
4	DEMETRA și CORE	●			●				
5	HERMES cu	●		●	●		●	●	●
6	HERMES fără	●			●		●	●	
7	HERACLES barbă	●	●	●			●	●	
8	HERACLES tânăr	●			●		●	●	
9	DIOSCURII	●	●		●		●	●	●
10	HELIOS	●							●
11	HERA								
12	ROATA cu 4 spițe		●	●				●	●
13	AQVILA		●					●	
14	FULGERELE		●					●	
15	PROTOME caî		●					●	
16	STELE		●	●	●		●	●	
17	TOLBA		●		●		●		
18	ARCUL		●		●		●		
19	MĂCIUCA		●		●		●	●	
20	TRIPODIUL		●				●	●	
21	FACLIA	●	●		●	●	●	●	
22	CORNUL ABOND	●	●		●			●	
23	SPIC GRAU	●		●	●	●	●	●	●
24	CIORCHINE		●	●	●	●	●	●	
25	CADUCEU cu	●	●		●			●	
26	CADUCEU fără	●	●				●	●	
	TOTAL	15	19	8	17	5	16	21	7

*) Am comparat numai cu monetele autonome ale orașelor respective din primele două perioade și nu am luat în considerare epoca imperială romană.

TOTALIZAREA REPREZENTĂRILOR DE/ PE Av., Rv., ȘI DEPE CONTRAMARCILE A 48 MONETĂ SCITICE

Nr. crt.	REPREZENTĂRILE	KANITES		HARASPES		TANUSA		AKROSAS		AILȚOS		SARIAKES		TOTALUL	
		TIP	C M	TIP	C-M	TIP	C-M	TIP	C-M	TIP	C-M	TIP	C-M	TIP	C-M
	Av.														
1	ZEUS	5	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	6	2
2	APOLLON	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	5	—
3	DEMETRA	2	3	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	4	3
4	DEMETRA-Core	6	—	—	—	1	—	3	—	—	—	—	—	10	—
5	HERMES	3	2	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	4	3
6	HERACLES-barbă	3	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	4	2
7	HERACLES-tânăr	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—
8	DIOSCURII	1	—	2	—	—	—	2	—	2	—	—	—	7	—
9	HELIOS	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	2	—
10	HERA	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	—
11	ROATA	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	TOTAL . . .	27	9	2	1	1	1	6	—	4	—	8	—	48	11
	Rv.														
1	AQVILA	3	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—
2	FULGERELE	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—
3	PROTOME cai	1	—	—	—	—	—	2	—	2	—	—	—	5	—
4	STELE	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	2	—
5	TOLBA	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	6	—
6	ARCUL	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—
7	MACIUCA	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	11	—
8	SPADĂ	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—
9	TRIPODIUL	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—
10	FACLA	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—
11	CORNUL ABON.	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—
12	SPIC DE GRAU	11	—	—	—	1	—	3	—	—	—	5	—	20	—
13	CIORCHINE	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—
14	CADUCEU cu	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	3	—
15	CADUCEU fără	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—
	TOTAL . . .	45	—	4	—	1	—	6	—	4	—	13	—	73	—